

Katančićeva koncepcija ilirizma

Baruškin, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:429756>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Sanja Baruškin
Katančićeva koncepcija ilirizma

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Loretana Farkaš

Osijek, 2015.

Sadržaj

Sažetak i ključne riječi.....	3
1. Uvod	4
2. Hrvatske zemlje na prijelazu 18. stoljeća	6
2.1. Stanje u Slavoniji.....	9
3. Matija Petar Katančić	11
3.1. Čižmarev sin	12
3.2. Školovanje	13
3.3. Osječki profesor.....	15
3.4. Prelazak u Zagreb	15
3.5. Na peštanskom sveučilištu	17
3.6. Prisilna mirovina	17
4. Talija Katančićeva rada	19
4.2. Jesenski plodovi.....	20
4.2.1. Nagovještaj romantizma u hrvatskim pjesmama	23
4.2.2. Obrana ilirstva poezijom	24
4.3. Knjižica o ilirskom pjesništvu načinjena prema estetskim pravilima, s ispravljenom Kanižličevom Rožalijom	25
5. Ususret Klio	29
5.1. Prvijenac	30
5.2. Vlastitost naša u znanosti	31
5.2.1. <i>Iliričko</i> hrvatstvo kao tema miljenica	33
6. Jezik slavno-ilirički izgovora bosanskog.....	37
6.1. Ispit zrelosti-prijevod Biblije.....	38
6.2. Intimna leksikografija.....	41
7. Narodni preporod.....	45
8. Zaključak	46
9. Literatura	48
10. Životopis.....	51

Sažetak i ključne riječi

U radu su definirana klasicistička i prosvjetiteljska nastojanja te predromantičarski porivi Katančićeva vremena. Pregledom stanja hrvatskih zemalja unutar Habsburške Monarhije za vladavine Marije Terezije, Josipa II. te Franje I. oslikavaju se prilike u kojima je Katančić živio. Opisani su idejni, društveni i politički utjecaji u Slavoniji nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Iznosi se život i rad Matije Petra Katančića. Njegov životopis opisuje postupni rast i sazrijevanje Katančića kao znanstvenog radnika i jednog od najistaknutijih prediliraca. Rad Matije Petra Katančića podijeljen je u tri glavne kategorije. U odnosu na koncepciju ilirizma kategorija književnog rada dijeli se na pjesničko i književnoteorijsko ostvarenje. Zastupljene su pjesnička zbirka *Fructus auctumnales* te prvo hrvatsko književno-teoretsko djelo *De Poesi Illiryca libelus ad leges aestheticae exactus cum Rosaleide Kanislichii emendata*. Bavljenje Katančićevim znanstvenim radom je koncentrirano na njegova istraživanja o prošlosti Hrvata te filološko-leksikografsku djelatnost. *Dissertatio de columna militaria ad Eszekum reperta* bio je prvi njegov znanstveni rad s jasnim smjernicama prema učvršćivanju ilirske koncepcije. Najznačajnija djela na području proučavanja hrvatske prošlosti s izraženom ilirskom tezom su *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*, *De Istro eiusque adcolis commentatio* te *Istri ascolarum geographia vetus*. Na jezikoslovom području od neprocjenjive je važnosti njegov prijevod *Svetog pisma* i sakupljeno jezično blago *Pravoslavnik* i *Etymologicon Illyricum*. Iznose se posebnosti Katančićeve koncepcije ilirizma i njezina značenja za formiranje hrvatskog narodnog preporoda.

Ključne riječi: Matija Petar Katančić, povijesni kontekst, koncepcija ilirizma, znanstveno-filološki rad, pjesničko stvaralaštvo

1. Uvod

Doprinos Matije Petra Katančića europskom znanstvenom i književnom Parnasu očituje se njegovim širokim rasponom različitih interesa. Bio je pjesnik, književni teoretičar, leksikograf, povjesničar, arheolog, numizmatičar i time popis nije iscrpljen. Rad je podijeljen na šest cjelina i njima se nastoji objasniti značenje i narav Katančićeva zastupanja ilirske koncepcije.

U radu su postavljena pitanja: koja su europska idejna strujanja prodrla u područje hrvatskih zemalja Habsburške Monarhije tijekom druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća. Prvo pitanje ujedno označava prvo poglavlje. Opisuje se njihova pojavnost u Habsburškoj Monarhiji. Ispituje se na koji su način prihvaćena i ostvarena u Slavoniji. Opća nerazvijenost u Slavoniji također otvara pitanje školstva i djelovanja u smjeru odgoja i obrazovanja koje je doživjelo promjenu u smjeni crkvene vlasti građanskom.

Pitanjem Katančićeva odrastanja, školovanja i sazrijevanja otvara se drugo biografsko poglavlje koje ocrta Katančićevu osobnost i životni put. Pruža pozadinu za razumijevanje njegove pisane ostavštine. Iz drugog biografskog poglavlja proizlaze tri nova poglavlja usredotočena na doprinos razvoju umjetničke i intelektualne misli narodnosno orijentiranog rada Matije Petra Katančića. Iz tog razloga se iznosi za ilirsku koncepciju Katančićeva bitna bibliografija. Obimna Katančićeva ostavština, što tiskana, što u rukopisu, omogućava grubu podjelu na dvije kategorije: književnoumjetničku i znanstvenu. Svaka kategorija je opisana u odnosu na glavni problem ilirske koncepcije te odgovara na pitanje što podrazumijeva Katančićeva teza o etničkom kontinuitetu naroda na Balkanu od rimskog vremena do danas i kojim izravnim i neizravnim načinima je dokazuje.

Treće poglavlje usredotočeno na književnoumjetnički rad. Interpretiraju se ilirski elementi zbirke *Fructus auctumnales* i njihovo oslanjanje što na neoklasicizam i prosvjetiteljstvo što na još neosvješteni Katančićev romantizam. Također je obrađena i *De Poesi Illirica libelus* jer je prokrčila put teorijskom istraživanju hrvatske književnosti.

Četvrto poglavlje donosi znanstvene radove i u njima je najjasnije izražen Katančićev sukob s neslavenskim elementima. Poviješću kao alatom Katančić vraća i učvršćuje vrijednost Ilirima i kasnije predstavnicima narodnog preporoda. Znanstvenim radom na naučnom prvijencu *Dissertatio de columna millitaria ad Eszekum reperta* Katančić i sebi priskrbljuje društveni

uspon, a potvrđuje ga, između ostalih i nama bitnim djelima, *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum, De Istro eiusque adcolis commentatio* te *Istri ascolarum geographia vetus*.

U prilog argumentu Katančićeve snage duha kada mu je vlast onemogućila znanstveni rad otvara se peto poglavlje koje zastupa Katančićev jezikoslovni rad. Iako taj rad seže i u ranije razdoblje, prijevod *Biblije* i usporedni rad na rječnicima doprinose standardizaciji hrvatskog jezika. A za Katančića su novi oblik borbe za uvjerenje o vrijednosti naroda kojem pripada.

Posljednje poglavlje je usmjereno prema nadolazećem ilirskom pokretu. Ispituje se zašto je teza o starosjedilaštvu Hrvata imala snažan odjek u programu hrvatskog narodnog preporoda, a sam Katančić bio osporavan i uvelike zaboravljen. Cilj pitanja je uočiti povezanost intelektualnog djelovanja Matije Petra Katančića s vremenom u kojem je živio i djelovao i vremena u kojem se narodni preporod odigrao.

2. Hrvatske zemlje na prijelazu 18. stoljeća

U tom razdoblju su bile presudne dvije kategorije uvjeta: odnos političkih prilika i okolnosti u kojima su se našli pojedini hrvatski krajevi te ideološke i filozofske struje što su se u Europi rađale, pa onda s raznih strana zapljuskivale i Hrvatsku.¹ Pogledamo li političke, kulturne, socijalne i druge politike u 18. i na početku 19. stoljeća s obzirom na položaj sjevernoga dijela Hrvatske ili takozvane Slavonije, Baranje i Srijema i na tadašnju Dalmaciju i Hrvatsku, vidimo da su ta područja bila politički razjedinjena. Pretežni dio nalazio se u sklopu ugarske krune pod vrhovnom upravom Austrije. Feudalni sistem, kao društveno uređenje, bio je uglavnom bez domaćeg plemstva, a strani feudanci i nisu mnogo brinuli da se ta područja kultiviraju. Kmetovi-seljaci vezani uz zemlju i isključeni iz javnoga života nisu mogli takvu situaciju preokrenuti. Radi jakih germanskih i mađarskih pretenzija na sjeveru Hrvatske, a na jugu talijanskih, sustavno je obavljeno odnarođnjavanje preko administracije, vojske i škole.²

To doba optimističnog vjerovanja u racionalnu objašnjivost i popravljivost svijeta i u svemoć prosvijećenosti, propovijedanja snošljivosti i drugih čovjekoljubivih misli i svestrane kritike tradicionalnih ustanova i vjerovanja ostavilo je utjecaj na naš duhovni život. Novorazvijene misli su se prilagođavale hrvatskom dotadašnjem stupnju povijesnog razvoja. Habsburški vladari su dopustili u sjeni svoje moći građansku borbu protiv crkvenih i svjetovnih feudalnih privilegija, koja su i sami htjeli potisnuti.³ Marija Terezija i njezin suvladar Josip II. su nastojali ojačati apsolutnu monarhiju koncentriranjem vlasti i državne uprave u dvorske kancelarije u Beču. Trudili su se staru, tromu stalešku državu pretvoriti u birokratiziranu i vojnički uređenu državu. To se odnosilo kako na austrijske nasljedne zemlje, tako i na Ugarsku i Hrvatsku. Promjene su bile nužne za vanjsku politiku Habsburške Monarhije. Jedino se reformirana Habsburška Monarhija mogla suprotstaviti svojoj moćnoj pruskoj suparnici u sedmogodišnjem ratu za nasljedstvo u Bavarskoj i poslije Osmanskom Carstvu.⁴ Može se reći da je prosvijećeni apsolutizam bio napredniji od zastarjelih staleža u nastojanjima oko jačeg opterećenja plemstva i olakšavanja kmetstva, a i svojom

¹ Rafo Bogišić, *Povijest hrvatske književnosti: Od renesanse do prosvjetiteljstva* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1794), 293.

² Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 5.

³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 326.

⁴ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969), 171-172.

gospodarskom i školskom politikom koja je kritizirala skolastičku filozofiju, tada temelj obrazovnog sustava.⁵ Hrvatsko plemstvo je reagiralo protiv *jozefinstva* koje je štitiло prosvjedenost, ali je centralizacijom i germanizacijom ugrožavalo plemstvo.⁶

Značajno je za naše tadašnje kulturno stanje, da je latinski kod nas još uvijek bio jezik znanosti i viših oblika kulturnog života, premda su u zapadnim književnostima narodni jezici već davno stekli ravnopravnost i zauzeli mjesto latinskog u znanosti i filozofiji. To se stanje dugo produžilo, osobito u sjevernim krajevima gdje je latinski bio ne samo jezik škole i znanosti, nego i jezik zakonodavstva i uprave, pa čak i društvenog općenja.⁷

Povijesno gledano, latinski jezik je svoju isključivost dosegao još u vrijeme Pipina i Karla Velikog, koji je u cijelo carstvo uveo rimski obred i jezik. Latinski jezik je time postao ne samo nacionalni već i internacionalni književni jezik, *lingua litteraria*. Veliki je utjecaj na latinski jezik imao i Tridentski sabor. Za većinu naobraženih ljudi kojima je latinski bio kao drugi materinski jezik i jezik religije, znanosti i kulture bi narodni jezik, *lingua vulgaris*, bio pravo osiromašenje te nisu podpirali probuđenu težnju za razumljivim jezikom u bogoslužju. Latinski se smatrao prikladnim zakonom i uspješnim sredstvom jedinstva Crkve. Tridentski sabor formalno nije umanjio narodni jezik, ali je smatrao da nije oportuno uvesti ga u misu. Početkom 19. stoljeća proširenju raskoraka između Crkve s jedne strane te političkog, društvenog, književnog i nacionalnog života i razvoja s druge strane doprinio je i gubitak značaja latinskog jezika pred narodnom književnosti i jezicima.⁸

Aktualizirano pitanje hrvatskog jezika na prijelazu 18. stoljeća usporavalo se tuđinskom politikom. Nametanje njemačkog jezika nije bilo poticano samo razlozima administriranja već tendencijama odnarođivanja koje je provodila austrijska politika. Hrvatske zemlje su se tim težnjama odupirale održavanjem latinskog kao službenog jezika.⁹

U znaku prosvjetiteljstva pisci su se bavili istraživanjem rimskih starina, željeli su pokazati kulturnu prošlost svog naroda i njegovo pravo na vlastitost.¹⁰

Bilo je to prvenstveno doba erudicije i znanosti.¹¹ Kao političko-kulturni pokret temeljio se na filozofiji zdravog razuma. Cilj mu je bio dovesti do pobjede razuma i ljudskog dostojanstva u

⁵ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 324.

⁶ Isto, str. 328.

⁷ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 336.

⁸ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 21.

⁹ Ivo Perić, „Pretpreporodno doba“, u: *Povijest Hrvata: Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 366.

¹⁰ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 40.

¹¹ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 328.

kulturi i širiti svjetlost u mraku neznanja.¹² Znanstveni rad je u našim tadašnjim razmjerima oživljen i kod nas. Više nego za filozofiju i prirodne znanosti bilo je kod nas izgleda i zanimanja za proučavanje narodne, političke i kulturne prošlosti.¹³ Usporedo s ovim klasicističkim sklonostima išla je kod većine i ljubav za narodni stih.¹⁴

I u književnosti, podvrgnutoj autoritetu crkve i katolicizma nastaju promjene. Područje književnosti se proširuje, i u njoj se poslije pola stoljeća kulturnog pridizanja javlja čitav niz imena iz novooslobođenih krajeva. Sve većim utjecajem sjevernih krajeva slabi dotadašnja skoro isključivo talijanska orijentacija, koju velikim dijelom zamjenjuje orijentacija prema sjevernim, u prvom redu njemačko-austrijskim središtima, u čijim modifikacijama do nas dopiru zapadnoeuropske ideje. Iscrpljivanjem i otuđivanjem višeg historijskog društvenog sloja, koji je do tada bio njezin glavni pokrovitelj, književnost sve više prelazi u ruke ljudi poniklih iz širih pučkih slojeva, koji su svoje karijere zahvaljivali školovanju i učenosti, a ne društvenim privilegijima.

¹² Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969), 181.

¹³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 329.

¹⁴ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 324.

2.1. Stanje u Slavoniji

Slavonija je zaostala izvan sfere zapadno-europske kulture do kraja 17. stoljeća.¹⁵ Na izmaku stoljeća, 1699. godine, oslobođena je od Osmanskog Carstva karlovačkim mirom.¹⁶ Područja novooslobođenih hrvatskih krajeva Habsburška Monarhija nije htjela prisjediniti Banskoj Hrvatskoj, nego je znatan dio Hrvatske formirala i proširila u stalan vojnički logor Vojnu krajinu. Hrvati su po europskim ratištima ginuli za moć i interese bečkog carstva. Austrijske vlasti u Slavoniji imale su kolonijalan karakter i odlaskom Osmanlija narod se u tim krajevima nije našao u znatno boljem položaju.¹⁷ Ipak, Slavonija se budi nakon stoljetnog mrtvila pod osmanskom okupacijom i pokazuje potencijalne kulturne snage naroda na ovom sudbinski teško pogođenom terenu.¹⁸ Mukotrпно i organizirano izgrađivao se novi svijet i zapuštena zemlja korak po korak uvodila u europsku suvremenost. Postavljali su se temelji novom životu u *dragoj kršćanskoj slobodi*.¹⁹ Bilo je mnogo posla oko uklanjanja neprosvijećenosti u širokim slojevima naroda.²⁰ Crkva je bila inspirator literarnog stvaranja i znanosti. Kulturno pregalaštvo Crkve u Hrvata najbolje se odrazilo u organizaciji školstva.²¹ Nužda odgoja naroda u duhu kršćanskom sada je bila prešnja nego prije, a oslobođenje Slavonije podavalo je i potpunu slobodu ovakvom radu te se razvijala slavonska nabožno-poučna književnost.²² Prosvjetnu djelatnost u Slavoniji su razvijali franjevački i isusovački red. Interesirali su se za narodnu prošlost, znanost, gospodarstvo i ostale grane.²³ Osječki crkveni redovi su se suočili s dvije velike reforme u školstvu. Dotadašnje oslanjanje škola crkvenih redova na srednjovjekovne tradicije i ograničavanje svih predmeta nastave na skolastiku,²⁴ se počelo mijenjati uvođenjem Općeg školskog reda, poznatog kao *Ratio*

¹⁵ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 5.

¹⁶ Branko Vodnik, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* (Zagreb: Naklada knjižare M. Breyera, 1907), 3-4.

¹⁷ Rafo Bogišić, *Povijest hrvatske književnosti: Od renesanse do prosvjetiteljstva* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1794), 293.

¹⁸ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvimjencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 393-394.

¹⁹ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštoka vskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum* XXII, 10-12 (1983): 540.

²⁰ Veljko Gortan, *Simpozij Doprinos Slavonije Hrvatskoj književnosti: Hrvatski latinisti iz Slavonije* (Vinkovci-Zagreb: Skupština općine Vinkovci, 1968), 135.

²¹ Franjo, Šanjek, „Crkva u Hrvata i narodni preporod“, u: *Povijest Hrvata: Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 379.

²² Branko Vodnik, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* (Zagreb: Naklada knjižare M. Breyera, 1907), 4.

²³ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 5.

²⁴ Vladimir Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1978), 241-242.

educationis. Marija Terezija ga je uvela potkraj svoje vladavine.²⁵ Drugu je veliku reformu donio njezin nasljednik Josip II. kada jer je između 1787. i 1788. proveo germanizaciju školskog sustava što je za posljedicu imalo odlazak svećenika iz škola. Osječki studium generale je bio klasičan primjer careve sekularizacije. Reforme u duhu *prosvijetljenog apsolutizma* je provodio na svim poljima, ali posebno u odnosu prema katoličkoj crkvi i dotadašnjem njezinom povlaštenom položaju u državi čemu u prilog govori i ukidanje samostana.²⁶

Franjevački i isusovački redovi su udarili temelje i slavonskoj književnosti. Uznapredovanjem školstva i širenjem sloja obrazovanih ljudi uz religiozno-moralnu književnost počela se razvijati i književnost svjetovnoga sadržaja, a uz franjevce javljao se pomalo i svjetovni kler, pa i svjetovnjaci. Slavonska književnost u prvom je redu religiozno moralna: tu se objašnjavaju istine katoličke vjere, pišu se katehizmi za pučke škole, nedjeljne propovijedi i tumačenja evanđelja, život kojega sveca i slično. No, pored vjerske pouke nicali su franjevci puku i zabavu svjetovnog sadržaja o suvremenim bojnim događajima, koji su najviše zanimali Slavonca (kao *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* A. K. Miošića).²⁷

²⁵ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 263.

²⁶ Matić, „Tomo, Matija Petar Katančić, profesor u osječkoj gimnaziji“, *Nastavni vjestnik* XXXVII, (1929): 26.

²⁷ Branko Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1913), 342.

3. Matija Petar Katančić

Nastojanjima snažnog narodnog duha pridonosili su pojedinci poput Matije Petra Katančića koji su svojem narodu otkrivali njegovu veličinu, slavnu kulturnu prošlost, snagu, ljepotu jezika i pravo da bude u svojoj zemlji slobodan, jer je on u njoj *od početaka*.²⁸ Istovremeno je stajao pod snažnim utjecajem klasike u kojoj je i odgojen, ali i pod utjecajem tadašnje romantike, koja se odvrćala od antike i težila narodnoj poeziji i prošlosti. Katančić je pokušao uskladiti i izmiriti dva oprečnih ideala, klasicizam i romantizam, ali su se iz tih pokušaja izrodile njegove upitne koncepcije o autohtonosti Hrvata na području Dalmacije i Panonije, i s tim u vezi ideja o njihovom ilirskom porijeklu. Takve ideje zastupao je najviše u svojim pjesničkim djelima, ali su one našle mjesta i u njegovim znanstvenim djelima.

Katančić zauzima posebno mjesto u povijesti hrvatskog narodnog preporoda i njegovih početaka.²⁹

Sudbina se poigrala s Katančićem i njegovim brojnim djelima i znanstvenim radovima. Priznat od stručnjaka, dao je nezaobilazne radove za hrvatski narod: od jezika, prijevoda cjelokupne Biblije, pjesničkih teorijskih i praktičnih radova, zatim niz vrlo značajnih geografskih, epigrafskih i numizmatičkih djela i istraživanja kojima je udario prve početke u našim krajevima pa i u Europi. Iako je bio preteča hrvatskog narodnog preporoda, znanstvenik koji se bavio jezikom, doseljavanjem i porijeklom Hrvata i Slavena, koji je otvarao kulturne vidike Slavoniji i Hrvatskoj te cijelom hrvatskom narodu. I unatoč tome, ostao je nedovoljno zastupljen i a njegova djela neiskorištena u mnogim budućim radovima.³⁰

Povjesničari književnosti su Katančića obilježili posljednjim stvarateljem starije hrvatske književnosti. Mnogi su priznali Katančićev rad (Jan Šafaryk, Franjo Maixner, Antun Barac, Grgur Čevapović), često je bilo i oprečnih gledišta (Tomo Maretić). Tvrdnje književnih povjesničara uglavnom su se temeljile na ocjeni Katančića kao pisca *Jesenskih plodina*. Nakon čitavog naleta prosvjetiteljsko-utilitarističke književnosti i njezinih nositelja u Slavoniji, pojava osobnosti kakva je Katančićeva doista je bila neobična i ne uklapa se u unaprijed zacrtane shematizacije starije/novije hrvatske književnosti. Ono što su književni

²⁸ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija* XXVI, br. 2, (1986):5.

²⁹ Pinterović, Danica, Zbornik slavonskih muzeja: O stalnoj prisutnosti Katančića u našem radu, (1969): 26-27.

³⁰ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 41-42.

kritičari ocijenili kao umjetno i izvještačeno u Katančićevim hrvatskim stihovima, jezikoslovlju je pak pružilo vrelo saznanja o hrvatskom jeziku na prijelazu stoljeća.³¹

Katančićeva djela su danas trajni uzor čitavom nizu generacija i poticaj znanstvenu radu te privrženosti i ljubavi prema domovini. Nije pretjerivanje stoga reći da se Katančić svojim radom popeo na sam vrh europskog znanstvenog Parnasa. Snagom vlastita uma i volje, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće Katančićeva zvijezda visoko se uzdigla, da bi se ugasila u samo predvečerje hrvatskog narodnog preoroda.³²

3.1. Čižmarev sin

Po obiteljskoj tradiciji, koju je sam Matija Petar Katančić zabilježio u autobiografskoj pjesmi *Stirps Katanich*, njegovi su pretci bili nekoć težaci u slavonskoj Posavini. Uzmičući ispred osmanskih provala prema sjeveru, napokon su, kad je Polumjesec potkraj prve polovice 16. stoljeća zavladao Slavonijom, prešli Dravu i nastanili se u Mađarskoj u šikloškom kraju,³³ tj. u mađarskoj Baranji. Prema porodičnoj tradiciji nazivali su se Emanovići, da bi se prema profesiji jednog od predaka, oca Matijina strica Adama, koji bijaše vojnik, uvriježilo s vremenom ime Katančić preko turskog *quatana*-konjanik, i mađarskog *katona*-vojnik. Nakon oslobođenja Slavonije Katančićev djed Đuro je napustio Šikloš, došao u Podravinu i nastanio se u Valpovu. Matijin otac Luka je nastavio živjeti u Valpovu.³⁴ Ivan Medved slikovito piše da je otac slavnog, na europskom glasu, arheologa franjevca Katančića bio u Valpovu čižmar koji je prema tadašnjoj modi pravio seljačke crvene čizme za snijeg i kišu.³⁵ U Valpovu se 1750. godine Luki i Katarini rodio Matija. Djetinjstvo je proveo na posjedu baruna Petra Antuna Prandaua.³⁶ Bio je prvijenac među osmero djece. Od ranog djetinjstva privlačila ga je knjiga, a očev zanat nimalo.³⁷ Katančić je ugradio stihove o ljubavi prema domovini i u autobiografsku pjesmu veličajući ilirsko porijeklo svojih predaka. U slobodnom prijevodu stihovi glase:

Podrijetlom sam i domovinom pravi Panonac, grčki

³¹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 49.

³² Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 287.

³³ Tomo Matić, *Stari pisci hrvatski: Život i rad Matije Petra Katančića* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 59.

³⁴ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 259-260.

³⁵ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik* XXXVI, (1928): 44.

³⁶ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 7.

³⁷ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 261.

i latinski pjesnici Peoncima i stari je vijek Teukranima i Venetima nazivao.

(Panonija se u stara vremena zvala zemlja južno od Dinava među Bečkom šumom, Dunavom i Savom)³⁸

*Tu su evo pređi: pradjedovi, djedovi panonski prvo su sjedište imali
nedaleko Save, na napućenoj obali plodne Panonije.*

...

*Evo prijatelju mog podrijetla, evo roda! U svijetu sam
bio ubog, roditlje sam imao uboge, bijednik sam i u svetome redu.*

...

*Nijesam plemić, a ipak sam sin čestitih pradjedova
i svi su potekli od stare loze Veneta.³⁹*

(Katančić vjeruje da su Veneti najstariji Slaveni na Balkanu)⁴⁰

3.2. Školovanje

Prvu naobrazbu Katančić je primio kod franjevacu u rodnom Valpovu.⁴¹ Školovanje je započeo pod vodstvom franjevaca Andrije Simića i Ivana Pavlovića.⁴² Svoje formativne godine proveo je na mađarskim sveučilištima gdje je izučavao klasicističku poetiku.⁴³ Najprije je Katančić tri godine učio u Pečuhu, a zatim je gramatiku nastavio u Budimu i Baji. Svršivši gramatičke nauke pošao je u Segedin i ondje izučio poeziju i retoriku. Filozofiju je učio u Budimu, a zatim ulazi u novicijat franjevačkog samostana u Baču.⁴⁴ U franjevački red Kapistranske provincije primljen je 26. listopada 1772. godine, a zaredio ga je provincijal Ivan Velikanović koji ga je uputio na visoko bogoslovno učilište Studium generale philosophicum et theologicum u Osijeku.⁴⁵

Ovako to u nekoliko stihova sažeto Katančić opisuje u *Stirps Katanich*:

*U nježnoj dobi (1758) najprije me Valpovo učilo poznavati
pismo, a u ovom me je utvrdila kroz tri godine škola u Pečuhu (1764).*

³⁸ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik XXXVI*, (1928): 48.

³⁹ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik XXXVI*, (1928): 45-47.

⁴⁰ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik XXXVI*, (1928): 49.

⁴¹ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 163.

⁴² Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 50.

⁴³ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 163.

⁴⁴ Tomo Matić, *Stari pisci hrvatski: Život i rad Matije Petra Katančića* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 60.

⁴⁵ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 50.

Zakone gramatike (niža gimnazija) davati nastavio je Budim (1767) i Baja (1768), ali ljupku citaru Muza pindskih prihvatiti učini segedinska palestra (viši razredi gimnazije).

Konačno me držao Budim kako filozofa (1771), u Baču mi red blaženog Franje dade crnu tuniku (1772), kao filozofa primila me Murza godine 1773.⁴⁶

Diarij osječkog samostana spominje da je u studentskim danima deklamirao pjesme, istaknuo se panegirikom i obranom u teološkoj disputaciji.⁴⁷ Dva pisma, Peštalićevo iz 1777. i Katančićevo iz 1775., dokazuju da se Katančić kao student već u Osijeku uputio romantičnom filološko-historijskom stazom. Sklonost prema filološkom izvođenju u najpotpunijem obliku kasnije će naći izraza u njegovim geografsko-historijskim raspravama i njegovu *Pravoslونiku*.⁴⁸

Mursa, tj. Osijek je bio tadašnje kulturno središte franjevačke kapistranske provincije u Slavoniji. U njemu su djelovali i najučćeniji članovi franjevačkog reda: Ivan Velikanović, Josip Pavišević i Marijan Lanosović.⁴⁹

Svršivši u Osijeku teologiju, poslan je Katančić od redovničkih starješina dalje na nauke u Budim da se pripravi za gimnazijsku profesuru.⁵⁰

Katančićeva ljubav prema svojem narodu i domovini se s njegovim godinama proširivala, produbljivala i osmišljavala. Kao učenik, gimnazijalac i student imao je prilike proširiti svoj pogled i svoju ljubav na Pečuh, gdje su velikim dijelom živjeli njegovi sunarodnjaci, na Budim gdje je također našao brojni *ilirski* narod kao i domaće franjevece koji su bili povezani u jednu provinciju od Save do Budima.

Iz ljubavi prema svojem narodu, kojeg je gledao usred tuđinaca imao je potrebu da, u vremenu u kojem je živio, objasni i pokaže samom narodu, a još više tim nakićenim, pomalo ukočenim i ponekad rafiniranim *kulturno premoćnim* tuđincima, veliku i slavnu prošlost svojega naroda, Ilira. Da ukaže na sve bogatstvo njegovog jezika i kulture, na njegovu veličinu i snagu, i to da je on tu oduvijek, a nije neki došljak poput njih. Iz tih misli i vidika potekli su koncepti, pjesnički radovi i znanstvene rasprave-disertacije.⁵¹

⁴⁶ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik* XXXVI, (1928): 47.

⁴⁷ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 394.

⁴⁸ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 15.

⁴⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 50.

⁵⁰ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 63.

⁵¹ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“, *Revija* XXVI, br. 2, (1986): 7.

3.3. Osječki profesor

Kao profesor Matija Petar Katančić došao je u osječku gimnaziju 1779. godine s 29 godina, godinu dana nakon što su franjevci definitivno preuzeli učiteljsku službu od isusovaca.⁵² U dnevniku osječkog franjevačkog samostana sv. Križa stoji da je Katančić s prvim osječkim franjevačkim zborom ušao u gimnaziju za profesora prvoga višeg gimnazijskog razreda upravo u to vrijeme otvorenog na osječkoj gimnaziji.⁵³ Drugi izvor Katančićeva boravka u Osijeku je njegovo djelo *Istri adcolarum geographia vetus* u kojem navodi vrijeme boravka u Osijeku od 1772. do 1788., izuzev 1778 i 1779. kad je bio na sveučilištu u Budimu.⁵⁴ Vrativši se tako potkraj 1779. godine u zavičaj, Katančić je postao *professor humaniorum*, tj. viših gimnazijskih razreda u Osijeku sve do 1788. godine kada su zbog provođenja germanizacije u osječkoj gimnaziji hrvatski franjevci zamijenjeni tuđincima.⁵⁵ Bio je prvi profesor poetike, retorike i estetike u višim razredima gimnazije.⁵⁶

3.4. Prelazak u Zagreb

Upoznavanje zagrebačkih prilika i rastrovano stanje u gimnazijskom nastavničkom zboru, izazvano nastupom germanizacije, pokrenulo je Katančića da 1784. godine pokuša osigurati svoj prelazak u Zagreb.⁵⁷ Katančić je napustio Osijek, ne htijući u domaćoj gimnaziji predavati na njemačkom nastavnom jeziku umjesto latinskoga i hrvatskoga. Uz Paviševićeve preporuke prihvaćen je u zagrebačkom profesijskom krugu od Nikole Škrleca, njegove Kraljevske akademije znanosti i Arhigimnazije u Zagrebu za profesora poetike.⁵⁸ Na *Academia Regia* prešao je 1788. godine⁵⁹

Stanislav Marijanović opisuje Katančićev odlazak:

Kada se u trideset i osmoj godini preselio u Zagreb, iz velike svoje knjižnice ponio je sa sobom u prvi mah samo svoj brevijar Il regno degli Slavi Mavra Orbinija, koji je mislio i pisao da svi Slaveni ilirski govore. A zatim se otputio odavde s dvije svoje tiskane knjižice,

⁵² Matić, „Tomo, Matija Petar Katančić, profesor u osječkoj gimnaziji“, *Nastavni vjestnik* XXXVII, (1929): 20.

⁵³ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 262.

⁵⁴ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 394.

⁵⁵ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 163.

⁵⁶ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić u Osijeku“, *Croatia* 9, 11-12, (1978): 28.

⁵⁷ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić u Osijeku“, *Croatia* 9, 11-12, (1978): 28.

⁵⁸ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 19.

⁵⁹ Branko Vodnik, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* (Zagreb: Naklada knjižare M. Breyera, 1907), 92.

*neobjelodanjenim pjesničkim ostvarenjima, gomilom filoloških i historično-arheoloških ispisa, rukopisa i zasnova, vlastoručno crtanim geografskim kartama i škatulom rimskih pineza, kao pojedinac i sintetični izraz svih pojedinačnih uloga, ne kidajući navazda veze ni sa jednom, ne ustupajući nikome svojega jezika i prvenstva, ne dugujući drugima ništa osim knjiga.*⁶⁰

Odlaskom u Zagreb Katančić se degradirao sa *humaniora* na učitelja gramatike (niža gimnazija).⁶¹ Isprva je između 1789-1791 bio profesor gramatičkih razreda, tj. *professor grammaticalium* u nižim razredima gimnazije, no doskora, od 1791. do 1795, predavao u višim razredima humanitas i retoriku.⁶² Iz Zagreba je poduzimao brojna terenska istraživanja o geografiji hrvatskih gradova u rimsko doba. Objavljivao je o njima povijesno-arheološke rasprave te vodio polemiku s Andrijom Blaškovićem o Šćitarjevu (prema Katančiću kolijevka Hrvata) i Sisku. Djelovao je u poticajnom krugu svojih kolega književnika i znanstvenika, Josipa Mikoczya, Adama Alojzija Baričevića, Josipa Dijanića. Kao pjesnik i znanstvenik okružio se *prijateljima lijepih umjetnosti i domaćih starina* te ih hvalio u posvetama svojih knjiga.⁶³

Katančić je opisao svoj život počevši od svoje profesure u Zagrebu dalje u prvom dijelu *Istri adcolarum geographia vetus*,⁶⁴ no nije nije mogla biti tiskana poradi *pomanjkanja prostora*, mada je već i tipografu bila predana u ruke.⁶⁵ Smatrana je nepoćudnom, pod izlikom: *kako ona sadrži veliku množinu gradiva, koje bi naraslo do zasebnog sveska.*⁶⁶

Zagreb, snažnije kulturno i znanstveno središte, pokazao se domala odskočnom daskom za novi znanstveni prodor, odvođeći Katančića na sveučilišnu katedru arheologije i numizmatike u Budim.⁶⁷

⁶⁰ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančiću Osijeku“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 29.

⁶¹ Matić, „Tomo, Matija Petar Katančić, profesor u osječkoj gimnaziji“, *Nastavni vjestnik* XXXVII, (1929): 27.

⁶² Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 264

⁶³ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 19.

⁶⁴ Medved, Ivan, „Prvi dio Katančićeve autobiografije“, *Nastavni vjestnik* XXXVI, (1928): 43.

⁶⁵ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančiću Osijeku“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 15.

⁶⁶ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 22.

⁶⁷ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 264

3.5. Na peštanskom sveučilištu

Otkrićem Martinovićeve jakobinske zavjere i progonom njegovih pristalica u Zagrebu, poznati politički stavovi su prisilili znamenitog arheologa da napusti voljeno profesorsko mjesto u Zagrebu. Zauzimanjem zagrebačkog školskog okružja i Akademije znanosti s Arhigimnazijom za svoga *omiljenog profesora* dodijeljena mu je na Filozofskom fakultetu u Pešti katedra sveučilišnog profesora povijesnih starina, arheologije i numizmatike, ujedno i služba kustosa Sveučilišne knjižnice, i to na prijedlog ugarskoga palatina Josepha Antona von Habsburga, kraljeva brata, priskrbljena znanstvenim djelima, uz sekundaciju Stjepana Schönwisnera i Josipa F. Domina.⁶⁸ To je bilo sveučilište na kojem se Katančić svega četiri godine ranije neuspješno natjecao za katedru estetike. Sada je došao u položaj gdje se mogao posve predati znanstvenom radu što je u punoj mjeri i učinio.⁶⁹

3.6. Prisilna mirovina

Pet godina nakon što je stupio na peštansko sveučilište, 1800. godine, počeo je Katančić dijeliti *sudbinu* umova sumnjivih monarhu Franji I., čovjeku koji nije trebao učenjake, već valjane podanike. Franjo I. umirovio je Katančića sa sveučilišnog mjesta u Pešti. Isključen je iz izravnoga europskoga znanstvenog komuniciranja. Izvlašteni su mu radovi. Ograničena mu je sloboda kretanja liječničkim uvjerenjem da je neuračunljiv. Zatvoren je u peštanski, pa 1809. u budimski samostan kao u *custodia honesta*, s ograničenjem osobne slobode i liječnikim uvjerenjem. Onemogućen je tako da kao *neizlječiv* melankolik i neuračunljiv čovjek, koga *muče fantazije i fiksije*, napusti samostan te da kao arheolog terenski radi.⁷⁰

Uvjetovana mirovina nije bila *znak* da je sveučilište cijenilo Katančićev naučni rad i željelo, da ga i poslije njegova odlaska sa sveučilišne katedre kao naučnoga radnika priveže uz Peštu i najviši ugarski znanstveni zavod. Ugarskom sveučilištu je bilo do nadzora nad njegovim radom, a ne do priznanja.⁷¹ Sveučilišni senat je preuzeo Katančićeve rukopise pazeći da se ne tiska nešto što je protiv temelja države.⁷²

⁶⁸ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 20.

⁶⁹ Tomo Matić, *Stari pisci hrvatski: Životi i rad Matije Petra Katančića* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 74.

⁷⁰ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić u Osijeku“, *Croatia* 9, 11-12, (1978): 14.

⁷¹ Hamm, Josip, „Etymologicon illyricum“, *Nastavni vjestnik* LI, (1942): 14.

⁷² Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 8.

Katančićev bliski poznavatelj iz tih teških dana, Grgur Čevapović, zabilježio je kako je bolest bila gospodarica Katančićeva kretanja jer je obolio na noge pa ne izlazi iz samostanske sobice, dok je u svemu ostalom zdrav. Njegov samotnjački život nije bio posljedica fizičke bolesti niti izraz nastrane povučenosti, već odraz realnog stanja koje je uvjetovala bolest otežavši mu susretanje s ljudima. No bolest nije slomila njegov duh niti ga je spriječila da nastavi svoj intelektualni posao, posebice znanstveni rad.⁷³

Sljedećih dvadeset i pet godina života preveo je u dubokoj izolaciji franjevačkog samostana podno budimskih zidina.⁷⁴ Pravi je razlog umirovljenja je što se odviše posvetio ilirskim idejama. To ga nije spriječilo da se do svoje smrti 1825. godine bavi isključivo znanostima.⁷⁵

U budimskom franjevačkom samostanu Katančića je zatekla smrt u njegovoj samostanskoj sobici s perom u ruci. U trudnom pisanju znanstvenog djela ustrajao je do smrti. Umro je 23. svibnja 1825. u 75. godini života. Sahranjen je u franjevačkoj crkvi u Budimu. Godine 1859. nadgrobnu ploču postavili su mu *bratja kao svojoj diki, a domorodci kao svom ponosu*.⁷⁶

⁷³ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 53.

⁷⁴ Hamm, Josip, „Etymologicon illyricum“, *Nastavni vjestnik* LI, (1942): 14.

⁷⁵ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 8.

⁷⁶ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 268.

4. Talija Katančičeva rada

Katančič je počeo pjevati još kao đak franjevačke teološke škole u Osijeku. Kako su se u to doba svečane akademije u našim franjevačkim samostanima priređivale na latinskom jeziku i Katančičeve pjesme spjevane su latinski. O njegovim prvim hrvatskim pjesmama nemamo točnijeg svjedočanstva, no sva je prilika, da je i hrvatski počeo pjevati već kao klerik u Osijeku. Profesor teologije fra Josip Pavišević ga je hrabrio pri prvim pokušajima da pjeva hrvatski u klasičnim metrima.⁷⁷ Pjesme iz osječkih đačkih dana nisu nam poznate, Katančič ih nije objavio u svojem najvažnijem i jedinom izdanom književnom djelu, pjesničkoj zbirci *Fructus auctumnales*. U zbirci je Katančič napisao da je tek od Đure Szerdahelya, svojega profesora estetike u budimskom sveučilištu, naučio kako valja udarati u liru, a što je ranije pjevao bilo je oporo i neizbrušeno.⁷⁸ Njemu je posvetio i svoju jedinu pjesničku zbirku nastalu za vrijeme studija u Budimu.⁷⁹

U Budimu je Katančič pjevao i mađarski, no poznata nam je samo jedna mađarska pjesma *Magyar lant* iz kasnijeg doba o instalaciji bana Ivana Erdedija. Mađarski je preporod bio u punom jeku za vrijeme Katančičeva studija. Književnici su nastojali izgraditi i izbrusiti jezik mađarske knjige, osobito pjesama po klasičnim uzorima. Opća mađarska književna atmosfera djelovala je na njega i ogleda se i u *Fructus auctumnales*.⁸⁰ Na Katančičeve pjesničke nazore su tada utjecali profesor Đuro Szerdahely, nekoć isusovac, a po ukinuću isusovačkog reda profesor estetike i teorije pjesništva te Đ. Baroti, Szaaboi, N. Revai i arheolog Stjepan Schoenwisner.⁸¹

Osim spomenutih osobnih dodira s učenim osobama kao što je Josip Pavišević i djelatnosti mađarske klasicističke škole, u Katančičeve pjesničke izvore mogu se ubrojiti tzv. *carmina macaronica*, dvojezični, većinom šaljivi pjesnički sastavi u kojima se latinske riječi i oblici, obično u pseudokvantitativnom ritmu, miješaju s domaćima.⁸²

⁷⁷ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančič, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 167.

⁷⁸ Tomo Matić, *Stari pisci hrvatski: Život i rad Matije Petra Katančiča* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 63.

⁷⁹ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančiča s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 262.

⁸⁰ Tomo Matić, *Stari pisci hrvatski: Život i rad Matije Petra Katančiča* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 65.

⁸¹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 51-52.

⁸² Kravar, Miroslav, „Prilozi povijesti hrvatske klasičke metrike“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 98.

Katančić je od najizrazitijih predstavnika klasicizma u Hrvata i istaknuta književna figura u predilirskoj Slavoniji.⁸³ Bio je jedini predstavnik pseudoklasične struje u Slavoniji.⁸⁴ Živio je u vrijeme kada velike poezije u hrvatskoj književnosti uopće nije bilo, a pogotovu ne u onoj sjevernih krajeva. U tom kontekstu postaje Katančić znatan pjesnik.⁸⁵ Pjevao je na latinskom i hrvatskom. Služio se antičkim stihom i strofom te obiljem mitološke simbolike. Njegov je latinski stih pravilan, jezik korektan, jezgrovit. Pjesništvo mu je bilo aktualno, prigodničarsko pa i artifično, prožeto više erudicijom no osjećajem i nadahnućem.⁸⁶ Nije bio bujan pjesnički temperament, niti je iz njega izvirala nadmoćna pjesnička snaga. On je bio krčitelj putova, pionir i graditelj koji konstruira poeziju jer mu je ona životna potreba, a ne toliko od stvaralačke nužde, koliko kao dio kulturnog ozračja. On je pjesnik koji je iz kulturne potrebe stvarao poeziju, a ne iz poetskog poriva kulturu.

Kao konstruktor poezije bio je Katančić i konstruktor jezika. I specifično poetskog jezika, dakako, ali i književnoga jezika u širem smislu.⁸⁷

4.2. Jesenski plodovi

Zbirka pjesama *Fructus auctumnales*, nastala je u pišćevoj mladosti i izdana je u Vrhovčevoj biskupskoj tiskari 1791. Bila je vježbalište anakreontskih i horacijevskih prozodijskih nadahnuća te komentar suvremenih političkih događaja.⁸⁸ Zbirka nosi podnaslov: *in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyric cheli (ubrani najvećim dijelom po visovima panonskog Parnasa latinskom i ilirskom lirom)*. Sam je naslov zbirke metafora preuzeta iz govora Györgya Dózsea pobunjenim bačkim kmetovima *lakše je izbrojiti fructus auctumnales od zlodjela koja su nam počinjena*.⁸⁹

⁸³ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum* XXII, 10-12 (1983): 539.

⁸⁴ Branko Vodnik, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* (Zagreb: Naklada knjižare M. Breyera, 1907), 93.

⁸⁵ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum* XXII, 10-12 (1983): 539.

⁸⁶ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 269.

⁸⁷ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum* XXII, 10-12 (1983): 540-541.

⁸⁸ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 165.

⁸⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 53.

Fructus auctumnales je jedina objavljena dvojezična latinsko-hrvatska i metrički amblematska pjesnička zbirka, klasicistička i *na narodnu*.⁹⁰

Već kompozicija knjige govori i pokazuje Katančićevu ljubav prema svojem narodu: prvo dolaze latinske pjesme, potom hrvatske u klasičnim metrima a na kraju narodne.⁹¹

Prvi dio zbirke, *Metra latina*, sačinjavaju latinske prigodnice ispjevane raznim klasičnim metrima. Sastavljen je od tri dijela: *Lyrice, Elegica et heroica i Epigrammata*. Drugi dio *plodova* hrvatske su pjesme, *Metra illyrica*, podijeljene u više odjeljaka.⁹² To su *Elegicae et heroica* ili u prijevodu *Petonoge i šestonoge*, tj. tri pastirska razgovora, prva dva u elegijskim distisima, a treći u heksametrima. *Lyrice peregrina* ili *Tamburne inostranske*, tj. pjesme u sapfičkoj strofi. *Trochaica patria, in choreis* ili *Popivke narodne*, tj. pjesme u narodnom duhu i *Vulgaria lyrice* ili *Proste* koje su građene na narodnom metru.⁹³

Popivke i *Proste*, iako izgledaju jednako kako narodne, nisu istoga temelja. *Popivke* očituju Katančićevu brigu za pjevanje prema pučkom običaju i pjevane su na popiv (napjev). Sve su ili u osmeračkom stihu bez rime (alkmanskom) ili deseteračkom stihu (petonogu, petercu dvosložnih stopa, koje zove sapfičkim). Katančić ih je svjesno označio klasicističkim terminima iako nemaju veze s ni s klasičnom metrikom ni s pjesnicima Alkmanom i Sapphom. Upućuje na njihovu starinu i metričko prepletanje klasičnog s prvobitnim usmenim pjesništvom. *Proste*, traže u dikciji jasnoću riječi i slogova, tečnu pjesničku žicu, tonski naglasak i ritam u kraćoj stopi i stihove s dikcijom poskočnice, a sve imaju srok u uzastopnim stihovima. One pokazuju Katančićevo moderno shvaćanje stiha, blisko današnjemu. Iako i *Popivke* i *Proste* odaju vještinu prilagođavanja konvencijama klasicizma, one ipak predstavljaju i njegovo prevladavanje.⁹⁴

U vrijeme probuđenog klasicizma kada je latinski jezik univerzalan jezik europske inteligencije i kulturnoga društva hrvatske su pjesme u klasičnim metrima trebale pokazati da je ilirski jezik ne samo dorastao klasičnom metru i načinu pjevanja već da je *pravo čudo što je takav jezik sve do sada bio zanemaren*. Katančić je iznio nebrojene mogućnosti da se njime izraze figure i metar, slike i poredbe, te dokazao da hrvatski jezik *nimalo ne zaostaje za grčim ili latinskim jezikom*.⁹⁵

⁹⁰ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 21.

⁹¹ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 8.

⁹² Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 269.

⁹³ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 10.

⁹⁴ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 54.

⁹⁵ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 8.

U Katančićevo vrijeme je metrička versifikacija po klasičnim uzorima na narodnim jezicima bila stara pjesnička moda. Ta stihovna praksa je nametnula teški danak transakcentuacijom ili skandiranjem stihova prema iktusu jakih vremena uz potpuno zanemarivanje govornog akcenta. Tako je na žive jezike prenesen neprirodan način čitanja stiha koji se u građi mrtve latinštine nije osjećao kao takav. Ta se pjesnička moda u podunavskim zemljama raširila osobito u drugoj polovici 18. stoljeća. I Katančić je živio i pjesnički djelovao u krugu panonskog Parnasa.⁹⁶

Novost Katančićeva pothvata je bila u tome što je kvantitativnu praksu, prvi put u nas, postavio na teorijsku osnovu.⁹⁷

U hrvatski dio zbirke Katančić je uveo čitatelja kratkim osvrtom na prozodiju ilirskog jezika, njezina načela i putove razvoja. *Brevis in prosodiam Illyricae linguae animadversio* (Kratka napomena o prozodiji ilirskoga jezika) prvi je teoretski rad o hrvatskoj versifikaciji, a Katančić je prema tome prvi hrvatski književni teoretičar.⁹⁸ Dosta je opširno obrazložio svoj naglasni sustav. U raspravi je iznio prve naznake svojega pristupa naglasnoj problematici koja predstavlja kratku uputu u čitanje metričkih oblika koji u *Fructus auctumnales*.⁹⁹

Novost Katančićeva pothvata je bila u tome što je kvantitativnu praksu, prvi put u nas, postavio na teorijsku osnovu.¹⁰⁰

Katančić je postigao svoj cilj. Iskazao je primjerom i teoretskom raspravom da je hrvatski jezik prikladan za klasičan metar i stih i da se može koristiti za građenje stihova po uzoru starih Grka i Rimljana, koji su tada vrijedili kao kanon i mjerilo kvalitete. Time je afirmirao materinski jezik po uzoru klasičnih jezika.¹⁰¹

Katančić i svi njemu slični pisci mjerili su svoj hrvatski izraz o veliki, dojmljivi rimski uzor. Mjerili su ga o uzor i nastojali svoj izraz dignuti do razine uzora, prevladati ga ili čak nadmašiti. Netko bi mogao reći da je latinska mjera sapinjala Katančića, no ona ga je samo disciplinirala. U odmjeravanju svojih snaga s latinskim uzorima granice je Katančiću postavljao samo njegov talent.¹⁰² A, o vrijednosti i primljenosti *Fructus auctumnales* govori podatak da su je ubrzo razgrabili *Ilirci* pa je 1794. g. izašlo drugo izdanje.¹⁰³

⁹⁶ Kravar, Miroslav, „Prilozi povijesti hrvatske klasičke metrike“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 80.

⁹⁷ Kravar, Miroslav, „Prilozi povijesti hrvatske klasičke metrike“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 103.

⁹⁸ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 269.

⁹⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 109.

¹⁰⁰ Kravar, Miroslav, „Prilozi povijesti hrvatske klasičke metrike“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 103.

¹⁰¹ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 10.

¹⁰² Vratović, Vladimir, „Katančićev Carmen bucolicum“, *Umjetnost riječi* XXI, br. 7-8, (1977): 218-219.

¹⁰³ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“, *Revija* XXVI, br. 2, (1986): 8.

Osim pjesama iz zbirke *Fructus auctumnales*, Katančićevo pjesničko djelo obuhvaća učene ode, pjesničke poslanice (*Rod Katančić*) i prigodnice (*Poskočnica Pana i Talije na Crnom brdu*) koje su neuvrštene u Katančićevu pjesničku zbirku.¹⁰⁴

4.2.1. Nagovještaj romantizma u hrvatskim pjesmama

Katančićev je pjesnički svijet smješten na razmeđu između klasicizma i romantizma. Bio je jamac neprekinutog tijeka hrvatskoga poetskog izraza. Bio je pisac s panonskim ishodištem, ali je svojim klasicizmom bio vrlo blizak i europskom mediteranizmu. Njegova malena hrvatska zbirka nije zato tek još jedna od pomodnih interpretacija antičkog svijeta, niti je još jedno prekapanje po memoriji zavičaja nego ostaje upamćena po slobodnijem pjevanju o malim temama. Ona je nagovještaj nove romantičarske emocionalnosti.¹⁰⁵

Zahvaćen utjecajima predromantizma, njegova smisla za prošlost i narodne običaje, Katančić je volio sve što je govorilo o kontinuitetu njegova naroda.¹⁰⁶ U njega su vrlo česti elementi iz narodne poezije pa se sve što je pisac ispjevao na hrvatskom jeziku može smatrati bitnim nagovještajem romantizma. Katančić je s lakoćom prepoznao u folkloru svojih Slavonaca Dardance i Tračane i ples slavonskih snaša je miješao s modnom Rousseauovom idealizacijom priprostog života. Nije slučajno da su mlađi preporoditelji vrlo često pretiskavali upravo Katančićeve hrvatske stihove.¹⁰⁷

Pjesma *Vinobera u zelenoj Molbice dolini prikazana vilam samoborskim* jedna je od najljepših ditirambičkih pjesama uopće, priključena je na sam kraj *Fructus auctumnales*, pod odjeljak *Proste, Vulgaria Lyrica*. Od prigodničarske, suhe eruditske i kabinetske poezije izdvaja se proživljenošću, toplinom, emocijom, pastoralnim ugođajem, spojem iluzije i stvarnosti, mitoloških i stvarnih bića te predromantičarskom doživljenošću dražesti prirode.¹⁰⁸ U pjesmi se opjevava berba kao da je neki rimski bakanal i kao da su momci i djevojke koji u njoj sudjeluju rimski satiri i satirice, bogovi i polubogovi.

Katančićevo domoljublje se očitava u naslovu pjesama. Tako je već prva pjesma u njegovoj zbirci posvećena Dominiku Martinoviću, ljubitelju demokratskih ideja. Veze Katančića i Martinovića bile su duboke i snažne što se nepovoljno odrazilo na Katančića nakon Martinovićeve neuspjele jakobinske urote i pogibije. U pjesmi *Majka oplakuje zavojačenog*

¹⁰⁴ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 53.

¹⁰⁵ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 166.

¹⁰⁶ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb–Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske–Cankarjeva založba, 1987), 115.

¹⁰⁷ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 165.

¹⁰⁸ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 270.

sina koji odlazi u rat protiv Prusa majka je Slavonija koja oplakuje svoje sinove koji idu ginuti za tuđinca na pruskom bojištu. Pjevao o njihovoj slavi i hrabrosti te time pokazao veličinu, snagu i hrabrost *ilirskog naroda*, sinova Slavonije.

Sadržaj hrvatskih pjesama pokazuje ljubav prema domaćoj zemlji, jeziku, domaćem Parnasu, Arkadiji i narodu. U prvom pastirskom razgovoru objašnjava da je Pan bog Ilira, jer od toga dolazi riječ Panonija, a Pan je predstavnik muza i pjevača.¹⁰⁹

4.2.2. Obrana ilirstva poezijom

U to vrijeme postojao je pokret u smjeru da se umjetno hrvatsko pjesništvo približi narodnom stihu i izričaju, a to je približavanje nastalo iz pobude da se stvori štivo za narod, koje će narod odgajati i oduševljavati za izvjesni cilj. Katančić je bio protiv takvog tendencioznog pjesništva, on je u shvaćanju pjesništva bio protivan didaktičkom pjesništvu, bio je za čistu poeziju. U to ime je otvoreno ustao pjesmom *Satir od kola sudi* protiv Reljkovića i njegovih napadaja na narodne običaje.¹¹⁰ Odgovario je na fizokratske stavove Matije Reljkovića, odbio rigidnu osudu plesanja u kolu jer je prema Katančiću upravo to bio običaj iz daleke starine, tradicija u kojoj odjekuje antička baština. Katančićev zagovor zlatnog doba u kojemu su zajednički živjeli praslavenski narodi, a zapravo ilirski preci, sasvim je u duhu humanističkih pohvala narodnih običaja.¹¹¹

Dok je Reljković u kolu i prelu vidio rasadište nemorala, Katančić je ponosno i samosvjesno poveo narodno kolo na drevnom panonskom zemljištu. U njegovim su stihovima nimfe zaigrale pred Apolonom kad je uto iz šume izlazio *niki mladi Satirić* grdeći njegov *budalasti tanac*. Katančić je upotrijebio prezrivi deminutiv kao jasnu aluziju i ocjenu. Katančić je moderniji od Reljkovića, pa je naveo kako je Apolon poslao Klio koja podučava *mladu ludu* da kolo nije posljedica turskog gospodstva, nego su naši stari, Dardanci i Traci davno prije Turaka igrali u kolu. To je ilirska argumetacija u predilirsko vrijeme kada se tek naslućuje zajednica slavenskih jezika, ali nema prave slike o njihovu grananju. Pojam hrvatskog naroda još nije postojao, bio je samo etnička masa u raznim pokrajinama. Time se i Katančić nedvojbeno svrstava u Gajeve preteče, smatrajući zajedno s mnogima, da su spomenuti narodi naši preci.¹¹² Tako uvjeren da su stari Panonci bili naši praoci, rugao se poklonik *sveca*

¹⁰⁹ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 8-9.

¹¹⁰ Petravić, Ante, „Matija Petar Katančić (1750-1825)“, *Hrvatsko kolo XVIII*, (1938): 168.

¹¹¹ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 165.

¹¹² Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb–Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske–Cankarjeva založba, 1987), 115.

Apolona u fratarskoj halji *mladom Satiriću* i njegovim prigovorima za vrijeme igre Feba i nimfa.¹¹³

Katančić je bio posve bukolična narav, a Reljković pedagoška; jedan redovnik, a drugi časnik; jedan filolog i historičar, a drugi narodni prosvjetitelj i narodni ekonom. Njihovi su se putevi mimo išli.¹¹⁴

4.3. Knjižica o ilirskom pjesništvu načinjena prema estetskim pravilima, s ispravljenom Kanižličevom Rožalijom

Katančić se dugo bavio mišlju da stvori teorijsko djelo o hrvatskom pjesništvu. U *Brevis in prosodiam Illyricae linguae animadversio* to je i nagovijestio, da bi dato obećanje ispunio tek pod stare dane. Rukopis *De poesi Illirya libellus ad leges aestheticae exactus cum Rosaleide Kanislichii emendata* (*Knjižica o ilirskom pjesništvu načinjena prema estetskim pravilima s ispravljenom Kanižličevom Rožalijom*) dovršen je godine 1817. u Budimu.¹¹⁵

Pišući o hrvatskom pjesništvu s estetskog gledišta okrenuo se hrvatskoj jezičnoj i književnoj tematici prikazujući nacionalnu poetiku. Njegova je poetika od temelja samosvojna i stvaralačka tvorevina, zreli jesenski plod klasicizma u vlasitoj predromantičnoj instrumentalizaciji.¹¹⁶

Katančićev pristup se od svih dotadašnjih pristupa razlikuje upravo stoga što je pisao o hrvatskom pjesništvu *ad leges aestheticae*. Prije i poslije njega o starijoj književnosti se redovito pisalo u granicama biografsko-bibliografskih bilježaka o piscima i njihovim djelima.¹¹⁷ Sažeto je iznio osnovna učenja klasicističke poetike te stvorio prvu relevantniju kritičku analizu teksta hrvatske književnosti.¹¹⁸ Okretanje prema ukupnoj narodnoj baštini, umjetnosti i folkloru u *De poesi* tumačena je kao znak izravna otvaranja hrvatske kulture, umjetnosti i znanosti predromantičarskim europskim vidicima.¹¹⁹

U predgovoru naslovljenom *Lectori philologo S(alutem)* ili u prijevodu *Pozdrav učenom čitatelju*, razložio je Katančić osnovu na kojoj je sagradio svoju raspravu.¹²⁰

¹¹³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 381.

¹¹⁴ Pelz, Stjepan, „Osobni susretaj Reljkovića s Katančićem“, *Nastavni vjesnik* XXV, (1917): 564.

¹¹⁵ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 271.

¹¹⁶ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 54-55.

¹¹⁷ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 170-171.

¹¹⁸ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 164.

¹¹⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 55.

¹²⁰ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 271.

Imao je pred očima ne samo učenike, učitelje i studente, već i filologe kojima ilirsko (hrvatsko) pjesništvo nije bilo dovoljno poznato i za njih je Katančić sve hrvatske tekstove preveo latinski jezik kako bi ih učinio dostupnim. Hrvatski jezik i pisce Katančić je nazvao iliričkim, ali i slavno-iliričkim i slavino-iliričkim bosanskoga izgovora, upućujući na povezanost hrvatske književne baštine 18. stoljeća sa zajedničkom bosanskom, pisanom na štokavsko-ikavskoj podlozi.

U *De poesi* Katančić je hrvatsku književnost protegnuo na cijeli povijesni prostor pravog Ilirika: Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Bosnu i donosi tekstove pisane na svim trima narječjima: štokavskom, čakavskom i kajkavskom.¹²¹

U uvodnom poglavlju, *Počeci pjesništva uopće (Poetices incunabula)*, otkriva biblijski i mitski iskon pjesništva pa prelazi u potragu za počecima slovinskoga pjesništva. Među tračko-ilirskim plemenima pronalazi od tračkog glazbenika i pjesnika Orfeja naše pjesničke praoce u djelima Mavra Orbinija, Sebastijana Slade-Dolca, Ignjata Đurđevića kao promicateljima slovinstva. Htio je što više približiti početke hrvatskog pjesništva što Ovidiju i njegovim mitskim uzorima.¹²² Govori o počecima pjesništva uopće, počevši od prirode ljudi da imaju potrebu za pjevanjem i ritmom.¹²³ Iduće poglavlje, *Stanje pjesništva u Ilira (Poeseos conditio apud Illyrios)*¹²⁴ je iskoristio za raspravu o pjesničkoj prošlosti Ilira i ovdje je ponovno iznio pjesničku viziju drevnih, starosjedilačkih Ilira i njihova etničkog kontinuiteta s Hrvatima. Nadalje se bavio narodnim i umjetničkim pjesništvom, svrhom, darom i obilježjima pjesnika, te o pojedinim pjesničkim vrstama, rodovima i žanrovima.¹²⁵ Popraćeno primjerima iz hrvatskog pjesništva, svojevrsna je povijest pjesništva.¹²⁶ Od starijih i suvremenih književnika s priznanjem je govorio o Barakoviću, P. Divniću, Đorđiću, Kačiću i Reljkovićima, ali pjesnik nad pjesnicima je po njegovu mišljenju Kanižlić sa svojom Rožalijom. Dok je iz pjesama drugih pjesnika donosio kao oglede samo pojedine odlomke, Katančić je na kraju djela dodao

¹²¹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 54-55.

¹²² Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 36.

¹²³ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 43.

¹²⁴ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 37.

¹²⁵ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 271.

¹²⁶ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 43.

potpuni tekst Rožalije, da bude čitatelju primjer pjesme izrađene po zakonima estetike.¹²⁷ Treće i posljednje poglavlje *Metričko umijeće pjesništva* posvetio je metričkom umijeću pjesništva, hrvatskoj prozodiji, s raščlambom pjesničkih figura i ukrasa.¹²⁸

Kvantitativnom versifikacijom je osigurao svojem pjesništvu uporabljiv i stabilan model. Ostvarivanjem novoga stiha tvorbeni je začetnik hrvatske poetike kao estetike, a time što je prvi dao hrvatsko nazivlje *figurama* i *tropima* je začetnik hrvatske književnosti i kao znanosti. Hrvatsko nazivlje u poetičkoj terminologiji bi značilo da je ono prava znanost koja izgrađuje i oslanja se na svoj vlastiti osamostaljeni pojmovni sustav.¹²⁹

Katančićeve upute pisane latinskim jezikom teško je pratiti u *Brevis in prosodiam Illyricae linguae animadversio*, a bolju predodžbu ne pružaju ni Katančićeva obrazloženja naglasnog sustava u trećem poglavlju *Knjižice o ilirskom pjesništvu po zakonima estetike* koja je ujedno i nadopuna zapažanja izrečenih 1791. godine.

Katančić izričito naglašava naglasnu i to kvalitativnu funkciju svojih znakova, i ništa ne kaže o označivanju kvantitetskih razlika, a začuđujuće je upravo stoga jer je cijelu svoju poeziju izgradio na osnovi staroklasične prozodije, na temelju kvantitativnih vrijednosti pojedinih slogova.

Iz Katančićevih podataka o naglašavanju možemo samo istaknuti kako mu je bila poznata kvantitativna suprotnost između dugih i kratkih samoglasnika te vjerojatno tonska razlika između dvaju dugih naglasaka, ali iz predočenih tekstova ne možemo zaključiti više o sustavu kombiniranja tih dvaju elemenata. Nerazjašnjeno ostaje i pitanje mjesta naglasaka pa stoga i nemogućnost utvrđivanja u kojoj se mjeri naglasak piščeva jezika pomaknuo od starijega sustava prema novom.

Pretpostavka je da je Katančić kao učeni franjevac u samostanu provincije Bosne Argentine naučio tadašnji književni i govornički jezik, štokavsku ikavštinu s novijim naglasnim sustavom.¹³⁰

Ovakvo djelo se dugo očekivalo u našoj književnosti, no nije ga bilo sve do Katančića. Na žalost ono nije tiskano zbog prenaplašenih *ilirskih* ideja i propagiranja *ilirstva*, *ilirske* književnosti,¹³¹ sve do 1984. godine kada je u Osijeku prevedena i objelodanjena u

¹²⁷ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 170.-171.

¹²⁸ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 271.

¹²⁹ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 38-39.

¹³⁰ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 109-110.

¹³¹ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“, *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 10.

dvojezičnom izdanju.¹³² *De poesi* bi da je objavljena kad je bila i imprimirana (1842.) utrla put hrvatskoj teoretskoj i povijesnoj književnoj znanosti, trasiranoj estetičkim smjerom proučavanja njezina pjesništva.¹³³

¹³² Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 54.

¹³³ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 25.

5. Ususret Klio

I sam uviđajući da mu *mile vile nisu sklone*, s pjesništva, što ga je u mladosti zaokupljalo, okrenuo se Katančić intenzivnu znanstvenu radu: geografiji antičkog svijeta, arheologiji, epigrafici i istraživanjima etničkog karaktera starosjedilačkih naroda kao Tračana i Ilira na Balkanu potkaraj Rimskog Carstva i ranog srednjeg vijeka.¹³⁴ Kao povjesničar hrvatskih starina, Katančić je slijedio klasičnu historiografiju i oslanjao se na *oči povijesti*: arheologiju, epigrafiku, numizmatiku, geografiju i kartografiju.¹³⁵

U znanstvenim radovima Katančić je cijelim svojim životom i djelovanjem bio dosljedan ilirski borac te propagirao slavnu prošlost svojeg ilirskoga naroda (pod užitim pojmom ilirski narod podrazumijevao je Liburne, Dalmatince i Panonce) i preko kulturne antike aktualizirao je svoje vrijeme i svoj ilirski narod. Ilirskom je hipotezom da je ilirski narod starosjedilački uzdizao svoju domovinu na europsku razinu.¹³⁶

Ugledni je povjesničar franjevačkog reda fra Euzebije Fermendžin istraživao i nastojao prikupiti životopisno gradivo kako bi prokročio znanstveni put do Katančića.¹³⁷

Za njegov znanstveni rad spominje *dva izhodišta*: a) *Red franjevački, u kome se je po Waddingu probudio, duh historički (Pavić, Pavišević, Tomiković, Jakošić, Ruchblitz)*, b) *Znanost svietska išla je za čistotom latinštine i grkštine, koje je jezik Katančić kao bogoslov morao znati, te njih za svoju porabu i nauku historično arkeologično upotrijebio*. Ne navodi pod c), ali još pridaje: *Možda i politika*, misleći pri tome na politiku državnih i vojnih vlasti prema Slavoniji i Srijemu i na deskriptivne povijesno-zemljopisne spise o našim krajevima u 18. st. (Szereny, Bombardi, Taube). Ovu pasuku je zaključio zapažanjem o težnji onoga vremena: *upoznavati se sa prošlosti naših zemaljah i narodah*.¹³⁸

¹³⁴ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 272.

¹³⁵ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 55.

¹³⁶ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija* XXVI, br. 2, (1986): 6.

¹³⁷ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 24.

¹³⁸ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić u Osijeku“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 12.

5.1. Prvijenac

Od tri filološke rasprave *Dissertationes* (1779.-1780.) o etimonu Panonije i imenu Panonac; o rimskom miljokazu nađenom kod Osijeka i o jeziku drevnih Panonaca Katančić je preradio drugu. U njoj je prvi historiografski i arheološki utemeljeno pisao o Mursi iz Hadrijanova doba, njezinu postanku i prostiranju, onda nestajanju u vremenu i to zahtjevnom metodom autopsije.¹³⁹ Vođen ljubavlju prema domovini¹⁴⁰ svoj prvi naučni rad *Dissertatio de columna millitaria ad Eszekum reperta* napisao 1781. i tiskao u Osijeku 1782. godine¹⁴¹ za one kojima leži na srcu starina Panonije.¹⁴² Katančić U prvijencu je ostavio mnoštvo dragocjenih podataka o impresivnoj količini rimskih nalaza na području Osijeka i okolice, o zidinama i zgradama Murse, o natpisima od kojih su poneki nestali ili do nas došli krnji, i o rimskom novcu.¹⁴³ To je u stvari prva numizmatička obrada novca i natpisa s jednog užeg lokaliteta.¹⁴⁴

Miljokaz je pronađen 1774. godine kod gradnje nove ceste iz Osijeka za Bilje na mjestu gdje se stara rimska cesta sjekla s novom. Katančić je taj natpis, pročitavši ga i utvrdivši doba njegova postanka, obradio u svome naučnom prvijencu. Raspravom je dokazao da je miljokaz nađen *on situ*, da oznaka CLX M. P. AB AQV(mco) označava udaljenost Murse od Aquincuma i da je postavljen u doba cara Maksimina 236. godine, unijevši svjetlosti u topografiju rimske Panonije. Sam miljokaz, povod *Raspravi*, je misteriozno nestao.¹⁴⁵ Katančić se poslužio Ovidijevom mišlju te u predgovoru napisao da ga je samo *ljubav prema znanosti i domovini* natjerala na istraživanje narodne domaće prošlosti.¹⁴⁶

Osijek i miljokaz predodredili su ga za epigrafiku, numizmatiku i povijesni zemljopis antike i otkrili znanstvenoj javnosti.¹⁴⁷

Kada je 1783. godine car i kralj Josip II. po četvrti put za svoje vladavine pohodio grad Osijek, primio je i Katančića, javnog profesora godišta humaniora, koji mu je uručio svoju raspravu o

¹³⁹ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 17.

¹⁴⁰ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 400.

¹⁴¹ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 393.

¹⁴² Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 400.

¹⁴³ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 393.

¹⁴⁴ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 44.

¹⁴⁵ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 395-397.

¹⁴⁶ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 44.

¹⁴⁷ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 18.

rimskom miljokazu dopunjenu posvetom. U kronici je zapisano da se *uzvišeni car* preko četvrt sata zadržao u razgovoru.¹⁴⁸

Više od samosvijesti, od ugleda i društvene ljestvice na kojoj se Katančić u to vrijeme u svome redu i Osijeku bio uzdizan, ovaj manifestni akt prema jednoj osječkoj knjizi i piscu imao je za sve koji su ga komentirali i s ponosom zapisali, poput Lanosovića i Ustije, značiti da ovaj prostor i narod ima svoje povijesno značenje. Da se vlastitost naša ne ima nalaziti, da se niti ranije, još od Hadrijanova doba, nije nalazila, a niti je sada zaturena u zapećak, izvan doprinosa europskoj kulturi.¹⁴⁹

U pismu Katančiću Pavišević javlja o prodi njegovog prvijenca: *Od vaših knjižica de columna miliaria nit je tko pito, nit je do sada koja uzeta od Divalta*. Pismo je datira osam godina nakon što je knjiga tiskana.¹⁵⁰ Međutim, Medved referira na prvo izdanje Divaltove tiskare. Postoji i drugo zagrebačko izdanje u nakladi Biskupske tiskare iz 1794.¹⁵¹

5.2. *Vlastitost naša u znanosti*

Katančićeva je erudicija imala pjesnički i znanstveni temelj u klasičnoj filologiji kao matičnoj znanosti, a i kao povjeničar antike bio je Katančić ponajprije filolog.¹⁵² Kao zavičajni domoljub i hrvatki rodoljub Katančić je polazio od indigenističkih, tj. starosjedilačkih postavaka te grčevito tražio rješenja u prilog shvaćanju prema kojem su Hrvati na cijelom svom panonsko-iliričkom prostoru *autochtones*, etnički sloj na ilirsko-tračkom sloju, oduvijek svoji na svome, u antitezi s *advenae*, došljacima na stečenoj zemlji. Po Katančiću Hrvati, koje su Rimljani zvali Panonci, stari su koloni domovine i potomci Ilira. Do Katančića su filološka istraživanja hrvatskih starina bila u sjeni povijesti. Tada je sve što je bilo iliričko i ilirsko, bilo starosjedilačko i općezajedničko, slavensko i slovinsko, u neograničenom prostiranju po svih stranah svijeta.¹⁵³

U svojim djelima iz područja slavne i bogate narodne prošlosti Katančić stalno ističe svoju misao o nekadašnjoj veličini i kulturi Hrvata. Daje istančanu paralelu da veličina postoji i u njegovo vrijeme, samo što drugi narodi ne žele to vidjeti, čak to i guše i nadvili su se iznad

¹⁴⁸ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 273.

¹⁴⁹ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić u Osijeku“, *Croatica* 9, 11-12, (1978): 14.

¹⁵⁰ Medved, Ivan, „Iz Katančićeva dopisivanja“, *Osječki zbornik* I, (1942): 27.

¹⁵¹ Pinterović, Danica, „O Katančićevu naučnom prvijencu“, *Arheološki vestnik*, 19, (1968): 393.

¹⁵² Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 55.

¹⁵³ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, hrvatski leksikograf i paleograf“, *Croatica* XXIV, 42-44, (1996): 250.

ljubice kao korov.¹⁵⁴ U tim djelima iznosi da su Panonci i Iliri čak stariji od Grka i Rimljana, a pogotovo od Germana i Mađara. Ta njegov Pan je bio prije u ovim područjima i svirao frulu, a nimfe su se radosno igrale oko panonskih izvora, a za ono doba, kad se veličina jednog naroda mjerila starinom i kulturnom prošlošću to je mnogo značilo.¹⁵⁵

Političke prilike su bile takve da su se Hrvati, našavši se u sukobu dinastije i Austrije s Ugarskom pa i s Hrvatskom, u žrvnju između mađarske i austrijske opasnosti, u svojoj službenoj politici opredijelili za Mađare.¹⁵⁶ Katančić je kao znanstveni radnik podupirao težnju za rješavanjem aktualnog hrvatskog pitanja. Rješenje je vidio u ujedinjenju svih hrvatskih zemalja u jednu cjelinu. Hrvatski sabor je godine 1790. tražio ukidanje carske uprave u Hrvatsko-Slavonskoj vojnoj krajini i njezino vraćanje pod upravu Hrvatskog sabora, a uz povrat svih dijelova Hrvatske koje drže Turci i Mlečani. Katančić je reagirao te iste godine izdajući *In veterem Croatorum patriam indagatio philologica* (Filološko istraživanje o staroj domovini Hrvata). Djelo je posvetio zagrebačkom velikom županu, prijatelju lijepih umijeća i domaćih starina, Nikoli Škrlecu i njime tvrdi da na Balkanskom poluotoku i u Panoniji postoji etnički kontinuitet od rimskog doba do danas pa su Hrvati u Panoniji i Dalmaciji autohtoni.¹⁵⁷

Studija nije sadržavala čvrste dokaze da su stari Iliri bili Hrvati, ali je poslije potakla čitav val mladih idolopoklonika koji su Katančićev filološki pedantizam uzimali ozbiljno. Katančić je živio u doba prvih značajnijih europskih slavista, bio je vršnjak Josipa Dobrovskog koji se smatra ocem slavistike, ali on o toj znanosti nekih ozbiljnijih saznanja nije imao. Zbog toga su njegovi filološki izvodi o hrvatskom ilirstvu i o etničkom karakteru balkanskih naroda počesto gotovo ludični.¹⁵⁸ Upravo je to jedan od glavnih razloga da je Katančić do kraja života čvrsto vjerovao u slavenstvo tračko-ilirskih plemena koja su u starom vijeku prebivala na Balkanu.¹⁵⁹ Ilirima hrvatskoga prepорода, naročito župniku Tomašu Mikloušiću i Ljudevitu Gaju, Katančić je bio prvi neposredni autoritet, kojim su i oni branili ilirstvo Hrvata.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 9.

¹⁵⁵ Sršan, Stjepan, „Ilirstvo Matije Petra Katančića“: *Revija XXVI*, br. 2, (1986): 7.

¹⁵⁶ Fancev, Franjo „Građa za povijest književnosti hrvatske XVIII: 'Engel contra Katančić'“ (1938): 315–316.

¹⁵⁷ Vladimir Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1978), 308-309.

¹⁵⁸ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 164.

¹⁵⁹ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 166.

¹⁶⁰ Fancev, Franjo „Građa za povijest književnosti hrvatske XVIII: 'Engel contra Katančić'“ (1938): 316.

5.2.1. *Iliričko* hrvatstvo kao tema miljenica

Prije nego se pod jesen 1795. godine Katančić zaputio u Budim i napustio Zagreb, Vrhovčeva biskupska tiskara u Zagrebu je objavila¹⁶¹ *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de origine, lingua et literatura Croatorum, simul Sisciae, Andautonii, Neviodunii, Poetovii, Urbium in Pannoniae olim celebrium et his interiectum via millitari mansionium, situ dissertur auctore M.P. Katancsich*, tj. Oglad filologije i geografije Panonaca u kojem autor Matija Petar Katančić raspravlja o porijeklu, jeziku i pismu Hrvata kao i o nekada slavim gradovima Panonije Sisciji, Andautoniji, Neviodunu i Petoviji te o položaju stanica na vojnoj cesti.¹⁶² Podijelivši djelo u četiri knjige, Katančić ih je posvetio Szerdahelyju, Schöenwisneru, Jakošiću i Paviševiću, osobama koje su snažno djelovale na njegov duševni razvoj, probudili interes za pručavanje davne prošlosti njegova zavičaja i uz koje je razvio ljubav za arheološko historijske studije.

U četirima knjigama govori o porijeklu i drevnim sjedištima Hrvata. Ponovno zastupa tezu da su Hrvati u Panoniji i Dalmaciji autohtoni, a postojali su pod imenom Slaveni čiji su preci bili Suavi (Savinci, Posavci). Raspravljajući o jeziku Panonaca tvrdi da su se Panonci jezikom razlikovali od Grka, Rimljana i Kelta te da su se oduvijek služili slavenskim jezikom. Druga od četiri knjige je plod ranijeg samostalnog rada koji je ostao u rukopisu pod naslovom *Dissertatio III. de lingua Pannoniorum veterum scripta*, tj. Rasprava III., o jeziku starih Panonaca. Spis sadrži eklogu napisanu hrvatskim jezikom s latinskim prijevodom, *Ecloga Pannonio stylo contexta* te prilog etimološkog razmatranja pod naslovom *Pannonii olim Panyari unde sunt dicti* iliti Otkuda su Panonci nekada nazivani Panjari.¹⁶³

U dokazivanju autohtonosti Slavena pobijao je Konstantina Profyrogeneta. U dokazima, među ostalima, navodi i povelju *Lamina aurea Vindobonensis* pisanu slavenskim jezikom i mješavinom grčkih i rimskih slova. Iz nje Katančić tumači izraz *Panyari*. Naziv tumači etimološki prema riječi *pan*, što na slavenskom jeziku znači *gospodin*, te veli da otuda dolazi i naziv *Pannonia* i naziv *Panonci* za stanovnike ovoga kraja, a ne od *panis*, kako su to Dion i

¹⁶¹ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 265.

¹⁶² Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 13.

¹⁶³ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 45.

Xiphilinus pretpostavljali. Tako tumači i dokazuje Katančić autohtonost Slavena na ovom zemljištu, to jest samom *Laminom* i izvođenjem naziva *Pannoniae* od slavenskoga *pan*.¹⁶⁴

Kada u trećoj knjizi piše o pismu Panonaca tumači natpis bosanske kraljice Katarine, bečku zlatnu ploču i donosi nevioudunski epigraf kojim tvrdi da su i Kranjci potomci Panonaca, braća Hrvata, autohtoni, a služili su se istim jezikom i pismom kao i ostali Panonci.

U četvrtroj knjizi je dao ogled geografije istraženih arheoloških ostataka rimskih gradova.¹⁶⁵

Djelo je izazvalo nezadovoljstvo učenjaka kao što je otac slavistike Josip Dobrovsky. On u jednom pismu slovenskom jezikoslovcu Jerneju Kopitaru otkriva nezadovoljstvo videći s kakvom lakoćom Katančić objašnjava nerazumljive latinske natpise kao tobožnje panonsko-hrvatske tekstove, *kao da pred sobom ima kakav hrvatski list od prije dvije godine*.¹⁶⁶

Iako je *De Istro eiusque adcolis commentatio* (Tumačenje o stanovnicima Podunavlja) izdao tek u Budimu 1798., ovo djelo o ilirsko-tračkim plemenima što su obitavala u našim *starinama* u staro doba napisao je u Osijeku. Brojnim tablicama, arheološkim navodima i antičkim piscima ono je mjesto dotadašnjih Katančićevih sakupljenih znanja.¹⁶⁷

U njemu je u na opsežnom gradivu i znanstvenom aparatu razradio svoje temeljne ishodišne postavke i pokazao osobitu predilekciju za filologiju (podrijetlo naroda, jezika i povijesnu starinu) i etnologiju (opće narodoznanstvo) starosjedilaca, ilirsko-tračkih Podunavaca; kao i prodošlica među njih od najstarijega predrimskog i rimskoga do njegova vremena.¹⁶⁸

Razradio je temeljni model autohtonizma o podrijetlu Hrvata. Po njemu, Hrvati su (sa Slovencima) starosjedilački potomci Panona, u svojoj domovini domoroci i krvi srodnici Ilira, dok su Hungari (s Hunima, Langobardima, Avarima i drugim osvajačima) nadošlice i došljaci. U prikazu njihova podrijetla *osjeća se prikriveno negodovanje prema Mađarima*. Uz taj ideologem pridodaje: *Mi Ilirci nastanjeni u Ugarskoj, od majke smo upili jedinstven jezik...koji nije mogla izmijeniti, a kamoli ukloniti niti mijena vremena, niti ikakva vlast*.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Georgević, Jovan, „Katančićev prilog objašnjenju najstarijeg slavenskog pisma“, *Godišnjak Matice hrvatske*, br. 6, (1968): 209-211.

¹⁶⁵ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 45.

¹⁶⁶ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 333.

¹⁶⁷ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 46.

¹⁶⁸ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 18.

¹⁶⁹ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 20.

U osjeckom su razdoblju osim dogotovljenog djela *Tumačenje o stanovnicima Podunavlja* začeta i dva posljednja velika Katančićeva znanstvena djela o Panoniji i Podunavlju: glasoviti *Orbis antiquus* i *Istri adcolarum geographia vetus*. Dugo su rađene po izvorima i literaturi iz prve ruke, povijesnom i zemljopisnom erudicijom te objavljene tek posmrtno.¹⁷⁰

Važno koliko i ogromno Katančić je u dva toma objavio *Istri ascolarum geographia vetus e monumentis epigraphics, marmoribus, numis, eruta et commentariis illustrate, pars I. et II.* iliti Staru geografiju Podunavskih stanovnika na temelju epigrafskih spomenika, kamenja, novaca i karata te objašnjena komentarima.¹⁷¹ Sveučilišna tiskara djelo je primila još 1805., no objavljeno je u Budimu u dva dijela tek 1826. i 1827.¹⁷² Kada je pisao svoje djelo, epigrafika je kao arheološka disciplina koja proučava natpise urezane u čvrsti materijal bila tek afirmirana u znanosti, i to upravo zahvaljujući i njemu.¹⁷³ Osim što je u uvodu razlažio epigrafiku, donio je i tri latinske pjesme nastale za mlađih dana. Dvije o rodnom Valpovu i već spomenutu *Strips Katanich*.¹⁷⁴

U deset knjiga je sustavno obradio epigrafsku građu. Ta Katančićeva epigrafika je najpotpunija sakupljena epigrafska građa obrađenih provincija uopće.¹⁷⁵ Prvo donosi natpise, zatim njihovo tumačenje *da sami natpisi ne budu premalo korisni prijatelju starina*. Djelo je tim pouzdanije što je on velik dio područja nekadašnjih rimskih provincija, a osobito Panoniju, sam obišao, popisao stare natpise kojih je još bilo dosta u njegovo vrijeme i usporedio starija izdanja s originalima.¹⁷⁶

Katančićev je rad stekao veliko priznanje, kako pokazuju sudovi njegova mlađeg suvremenika Šafařika.¹⁷⁷ Jednog od najvećih arheologa Teodora Mommsena piše: *Katančić se u znanstvenom radu, u epigrafici i geografiji staroga svijeta, odlikovao savjesnošću i stručnom spremom; građa što ju je sabrao pouzdana je, a pri njezinom sređivanju i upotrebi pokazao*

¹⁷⁰ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 18.

¹⁷¹ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 15.

¹⁷² Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 266.

¹⁷³ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 47.

¹⁷⁴ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 266.

¹⁷⁵ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 16.

¹⁷⁶ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 47.

¹⁷⁷ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 332.

*je takvo poznavanje predmeta, kakvo inače nije lako naći u znanstvenog radnika koji živi i radi podalje od velikih ognjišta znanosti.*¹⁷⁸

Katančić je začetnik je moderne hrvatske arheologije, a bio je osloncem i nobelovcu Theodoru Mommsenu koji ga kao epigrafičara uzdiže iznad ostalih suvremenika.¹⁷⁹

I danas arheolozi koji rade na historiji rimske Panonije moraju posezati za Katančićevim djelima. U njima je sabrano i utkano ne samo iskustvo koje je razina klasičnih nauka 18. stoljeća učenjaku pružala, nego i cijelo ogromno znanje koje je on sam, baveći se desetljećima studijem antike stekao. Arheolozi suprotstavljaju nova gledanja i nove rezultate Katančićevim tvrdnjama, pretpostavkama i naslućivanjima.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Stjepan Sršan, *Znanstveni spomen-skup o Katančiću: Život i djela Matije Petra Katančića (1750.-1825.)* (Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava II. okruga u Budimpešti uz potporu Hrvatske manjinske samouprave glavnoga grada Budimpešte, 1995), 47.

¹⁷⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 55.

¹⁸⁰ Pinterović, Danica, *Zbornik slavonskih muzeja: O stalnoj prisutnosti Katančića u našem radu*, (1969): 27.

6. Jezik slavno-ilirički izgovora bosanskog

Katančić je štokavsko-ikavski govor nazivao bosanskim, ističući kako se bosanski jezik odlikuju čistoćom i uglađenošću, podsjećajući time na franjevačku tradiciju Bosne Argentine.¹⁸¹ (Novo)štokavski standard potekao je iz književne djelatnosti koja se razvila na turskom području, među Hrvatima u dalmatinskoj Zagori, Hercegovini, Bosni i Slavoniji, i onda se taj razvoj nastavio s novom snagom na onom dijelu toga područja koji je došao pod kršćansku vlast, mletačku ili habsburšku.¹⁸²

Još u vrijeme turske vladavine prisutne su bile književne veze između potlačene Slavonije i ugroženih ostatak Hrvatskog kraljevstva. Slavonsko je svećenstvo u više navarata tražilo knjige iz Zagreba jer se samo na hrvatskom jeziku moglo uspješno djelovati među priprostim narodom.¹⁸³

Hrvatski (novo)štokavski jezični standard koji se javljao u hrvatskoj pučkoj i poučnoj književnosti od 17. stoljeća je postao ujednačeniji. Potiskivao je nenovoštokavske i čakavske književne oblike te dobio obilježja standardnosti sredinom 18. stoljeća.¹⁸⁴ Književni je jezik u 18. stoljeću već bio upotrebljiv, polivalentan u svojim raznolikim funkcijama, bio je stilski gibak, bujan, izbalansiran. Određena jedinstvena norma istina još nije postojala, a ni jedinstvena kodifikacija, ali to je već bio jezik sposoban za raznolike svoje funkcije prema tadašnjim društvenim i književnim potebama.¹⁸⁵

I Katančićev je jezik dokazom da je već u 18. stoljeću, premda bez jedinstvene kodifikacije i norme, književni jezik djelotvoran i funkcionalno polivalentan, s izraženim funkcionalnim stilovima: od administracije, urbana, jezika publicistike, stručnog i znanstvenog, do jezika umjetničke književnosti.¹⁸⁶ Katančić je bio više od slavenskog dijalekatsko-regionalnog

¹⁸¹ Vince, Zlatko, „Književni jezik Matije Petra Katančića, posebno u prijevodu Svetoga pisma“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, knjiga 3, (1975): 90.

¹⁸² Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 541.

¹⁸³ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 541.

¹⁸⁴ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 274-275.

¹⁸⁵ Vince, Zlatko, „Književni jezik Matije Petra Katančića, posebno u prijevodu Svetoga pisma“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, knjiga 3, (1975): 91.

¹⁸⁶ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 275.

pisca.¹⁸⁷ Katančićev bosanski jezik je značio tradicionalni hrvatski književni jezik koji se kretao prema (novo)štokavskoj standardizaciji.¹⁸⁸

6.1. Ispit zrelosti-prijevod Biblije

Katančićev je prijevod prvi cjeloviti otisnuti latinički prijevod Biblije na hrvatski jezik. Objelodanjen je po Katančićevoj smrti u Budimu početkom srpanja 1832. godine, iako je na koricama otisnuta 1831. godina.

Katančić u predgovoru Biblije tvrdi kako je počeo prevoditi psalme 1809. godine. Prijevod je dovršio 1815. godine. S cijelim rukopisom je bio gotov 1822. godine, tri godine prije smrti.

Prijevod je objavljen u šest svezaka: četiri sveska Staroga zakona i dva sveska Novoga zakona u dvojezičnom izdanju istovremeno-hrvatskom i latinskom. Naslovi knjiga i poglavlja te kratki sažetci ispod naslova na hrvatskom su jeziku. Kako se može vidjeti iz prve knjige Staroga zakona, latinski je tekst Svetoga pisam uzet iz Vulgate Sixta V. izdanog pod Klementom VIII. Katančić je prijevod posvetio svom „hrvatsko-iliričkom narodu“ i kardinalu Aleksandru Rudnaju.¹⁸⁹

Tekst je za tisak priredio Katančićev subrat Grgur Čevapović. No kako ga je u radu prekinula smrt, posao je preuzeo njegov učenik Josip Matzek. Reviziju tiska obavio je fra Albert Horvat.¹⁹⁰

U standardizacijskim procesima svakog jezika prijevod Biblije igra značajnu ulogu jer održava uspješnost nacionalnog jezika i njegovu prikladnost za izražavanje složenih sadržaja.¹⁹¹ Prijevod je stoga ispit zrelosti mladog standardnog jezika u krugu europske kulture. To je odmjeravanje vlastitih izražajnih sposobnosti na zahtjevnu i izričajno mjerodavnu izvorniku Katančić je prijevodom Biblije učinio mnogo za otkrivanje i potvrđivanje izražajnih mogućnosti (novo)štokavskog književnog jezika i za njegovo izrastanje u moderni izraz svih Hrvata. Bio je to njegov najznatniji prilog razvoju (novo)štokavskog hrvatskog standarda.¹⁹²

¹⁸⁷ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 106.

¹⁸⁸ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 555.

¹⁸⁹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 65.

¹⁹⁰ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 281-282.

¹⁹¹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 11.

¹⁹² Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 545.

Katančić je Bibliju preveo u slovinski jezik. Naziv slovinski jezik bilježio je i Bandulavić, a posebice se ustalio u dubrovačkih pisaca, označavajući jezično jedinstvo hrvatskoga juga i sjevera. Jezična su pak gledišta 16. i prve polovice 17. stoljeća uzimala u obzir sve južnoslavenske zemlje i najčešće se u tu svrhu upotrebljavalo ilirsko ime. Značenje termina ilirički se sužuje i on prestaje pokrivati cijelo južnoslavensko područje i sve se više ograničuje samo na hrvatsko te potiskuje ranije termine: hrvatski, slovinski, slovenski, horvatski. Vjerojatno je da je Katančićev izbor naziva jezika u otisku Svetoga pisma Grgur Čevapović preinačio u skladu s tadašnjim terminološkim trendovima i predilirskim strujanjima u Slavno Illyrici.¹⁹³

Jezik Katančićeva prijevoda slavno-ilirički izgovora bosanskoga je štokavskoikavski slavonski govor, prožet bosanskom ikavštinom, svojevrsnim književnim jezikom Bosne Srebrene, Slavonije i drugih hrvatskih krajeva.

Katančić je Bibliju prevodio dorječno, *rič po rič*, te je upravo preslikavao tekst u težnji da ostane što vrijedniji svetom izvorniku. Svakako je time bio sputan kod prevođenja, a još više je morao paziti na stav crkve.¹⁹⁴ Katančić u Pridgovoru ističe kako se držao vrhovnoga načela svetog Jeronima da se u prevođenju poštuje vlastitost i čednost pojedinih riječi. Pod pojmom čednost podrazumijeva *sud ušiju*, raspored riječi, što bi se moglo označiti dobrim stilom. Kada se Katančić prihvatio toga pravila, odlučio je paziti na vlastitost riječi jer je primjetio da su se takozvani *tumačeći* prijevodi češće ogriješili o sveti tekst nego prijevodi od riječi do riječi.¹⁹⁵ Otada isuviše kruto postavljen zadatak da se postigne idealna ekvivalencija s originalom i tako oda poštovanje autoritetu predloška.¹⁹⁶

Katančićevu su radu prethodili hrvatski biblijski prijevodi i lekcionari. Katančić je nasljedovao i stare hrvatske gramatike i rječnike. Pri oblikovanju književnojezičnog izraza utjecala su i hrvatska narječja i Katančićev rodni govor.¹⁹⁷

Kod ranijih hrvatskih lekcionar Katančić nasljeđuje prvenstveno budimske lekcionare 18. stoljeća: Nikole Kesića, Emerika Pavića i Marijana Lanosovića. Postoji određeni jezični kontinuitet od lekcionara Bernardina Splićanina sve do Katančića te se tako održala neprekinuta tradicija hrvatskoga lekcionara. U nasljedovanju starih hrvatskih pisaca u *Pridgovoru* kaže kako je upoznat sa starim hrvatskim spomenicima-djelima Ivana Despota,

¹⁹³ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 172.

¹⁹⁴ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 18.

¹⁹⁵ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 67-68.

¹⁹⁶ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 282.

¹⁹⁷ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 11.

Antuna Dalmatina, Barakovića, Kašića, Pavića, Peštalića, Bračuljevića, Lipovčića, Reljkovića, Kanižlića, Lanosovića i drugih. Upoznat je i s hrvatskim leksikografskim dometima Jakova Mikalje, Ardelija Della Belle, Stullija, Voltića.¹⁹⁸

U njegovu se tekstu stekla sva hrvatska tradicija i sve iskustvo stilizacije biblijskih prijevoda. Istovremeno je pak oblikovao uzorak novoštokavskog književnog jezika kakav je u njegovo doba već postojao standardan. Katančić se kao što je vidljivo iz izvora za jezik svojeg prijevoda nije oslanjao samo na crkvene knjige. Njegov rad redovnika pokazuje tendenciju prema svjetovnosti, bitnu za funkcionalnu sposobnost mladog (novo)štokavskog jezičnog standarda. Tu je sekularizaciju odlučio provesti tek ilirizam, u znaku romantičkih shvaćanja, ali se ona ocrtava već na samom početku standardizacije¹⁹⁹

Uza sve to dao je za svoje vrijeme dobar prijevod. Treba reći da Katančićeva Biblija nije doživjela onu kulturnu vrijednost i značenje kao što inače imaju takvi prijevodi u drugim narodima. Razlog tome je što je prevedena u predgajevskom pismu (grafiji) i što se pojavila uoči hrvatskog narodnog preporoda kada se napušta ikavica i slavonska grafija na kojima je bila tiskana Biblija.²⁰⁰ No, razlike između slavonske grafije i preporoditeljskih prijedloga nisu prevelike da bi takve kritike imale bile u potpunosti opravdane. Sami su preporoditelji pri oblikovanju hrvatske latinice, isticali kako nadograđuju prijedloge utemeljene na slavonskim grafijskim zasadama. Stoga je Katančićev grafijski sustav (u kontekstu jezičnopovijesnih okolnosti) bio dosljedan i lako čitljiv.²⁰¹ U 18. je stoljeću slavonska grafija bila sređena i usustavljena, a na njezinim će temeljima i hrvatski ilirizam tražiti uzore. Budući da je ona ujedinila južna rješenja, koja su donosili franjevci, i sjeverna (kajkavska) koja su donosili isusovci, slavonska je grafija imala središnje mjesto i bila uzorom tadašnjim književnicima.²⁰² Katančićev je prvi hrvatski tiskom objavljen prijevod Biblije umjesto popularnosti nezasluženo je pao u zaborav, uz povremena odbacivanja i osporavanja.²⁰³ Prijevod su nastojali obezvrijediti prenaplašavanjem njegove slabosti, posebno jezične. Takvi su prigovori uglavnom bili isticani u okviru kasnijih vukovsko-maretićevskih strujanja hrvatskom jezikoslovlju.²⁰⁴

¹⁹⁸ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 11.

¹⁹⁹ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančić počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 548.

²⁰⁰ Sršan, Stjepan, „Djela Matije Petra Katančića“, *Odjeci prošlosti*, br. 8 (1990): 18.

²⁰¹ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 82.

²⁰² Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 78.

²⁰³ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 283.

²⁰⁴ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 11.

6.2. Intimna leksikografija

Matija Petar Katančić slovi kao začetnik povijesne leksikografske kritike u nas.²⁰⁵ Njegov leksikografski rad iznimno je značajan. Prevodeći Bibliju na hrvatski jezik, Katančić je istodobno skupljao građu i nastojao je složiti u dvama rječnicima²⁰⁶

Pravoslovník je hrvatsko-latinski Katančićev rječnik u dva sveska (A-O, 1815.-1819., P-S 1819.-1824.), a *Etymologicon Illyricum*, je latinsko-hrvatski rječnik u jednom svesku (A-S, 1818.-1823.).²⁰⁷ Kao i *Pravoslovník*, i *Index Latino-Illyricus* je zaostao na slovu S.²⁰⁸

Katančić je u Pridgovoru Prinašaoca Iliričkog postavio pitanje rada leksikografa.

*Mnoga se ovom trudu zaktivaju: tiholjubnih i uzvisnih nauka skup-Razgovornost (rhetorica), Popivno znanje (poetika), Mudroznanstvo, Musica, Bogoslovje i čovika slikovanog; k tomu pisme i knjige pukah i narodah slavno-iliričkih, još i običaji vrimenta, svrhu toga Ljuboslovje, koje Grci aisthesis imenovat običaju, a ne ima mudrine, ne ima Rukotvorja, od kojih ne bi se uspomena u knjigam činila.*²⁰⁹

Za vrijeme rada na prevođenju Biblije priskrbio je mnoge rječnike i poredbenom raščlambom uočavajući njihove nedostatke ispravljao ih je i dopunjavao te je tako u njemu sazrijela želja da i sam stvori bolje i potpunije leksikografsko djelo. Rječnici su nastali u Katančićevim poznim godinama, u tišini franjevačkog samostana. Riječi su mu, pored knjiga i ono nekoliko braće koja ga od vremena do vremena posjećivali, bila jedina veza s vanjskim svijetom.²¹⁰

Katančić *Pravoslovník* i *Etymologicon* nije mislio tiskati, barem ne u onom obliku koji nam se u rukopisu sačuvao. Pisao ih je više *pro domo* znajući da ih sveučilišne vlasti neće tiskati.²¹¹ Jezik rječnika je *dialectus Bosnensis*, bosansko štokavsko-ikavski govor koji je u ono vrijeme bio *nostris*: jezik slavonske književnosti.

²⁰⁵ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 22.

²⁰⁶ Loretana Despot, *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska* (Osijek: Filozofski fakultet, 2006), 56.

²⁰⁷ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, hrvatski leksikograf i paleograf“, *Croatica* XXIV, 42-44, (1996): 252.

²⁰⁸ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 110.

²⁰⁹ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 104.

²¹⁰ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 284.

²¹¹ Hamm, Josip, „Etymologicon illyricum“, *Nastavni vjestnik* LI, (1942): 16.

U *Pravosloniku* je Katančić zalazio i u dijalekte, u pučku svakodnevnu frazeologiju, i u tome je trajna vrijednost i značenje njegova rječnika. Svim riječima kojima je znao iskon pripisivao je njihov pripadni jezik ili narječja. One riječi i izraze koje je slušao od djetinjstva u narodu označio je kraticom *vulgo* iz čega možemo zaključiti kako se u Valpovu govorilo u Katančićevo vrijeme. Katančićev rječnik za ondašnji slavonski književni jezik je obavijesno-normativan, a usto je Katančićevo bilježenje akcenata vrijedna građa za proučavanje hrvatske akcentologije.²¹² Zadnja obrađena riječ u rječniku od 53 000 riječi bila je riječ *Svemogući*.

Otvorenost prema pučkoj štokavštini upućuje na element moderniteta i pokazuje njegovu uključenost u stvaranje našega današnjeg jezičnog standarda i književnog izraza.²¹³

Katančić je prilično pouzdan na području pravih posuđenica, naročito ako su mlade i ako su k nama došle iz turskog ili mađarskog jezika.

Po svojoj naravi nije mogao biti potpuno objektivan ni kao leksikograf, kao što nije bio objektivan ni kao povjesničar. Sve što je radio radio je srcem. Um mu je služio samo kao pomagalo kojim će dati oblik i uveličati ono što mu je srcu bilo priraslo. To što je umnim radom nadvisio svoje suvremenike samo je dokaz koliko je i srcem bio veći od njih.²¹⁴ Prema tome, rječnik možemo ubrojiti među dvojezične znanstvene rječnike pisane za obrazovanog stranca koji želi upoznati hrvatski jezik, njegov izgovor, frazeologiju koja odaje poglede u narodni život i običaje, u osobine i raznolika značenja njegovoga bogatoga leksičkog blaga.²¹⁵

Etimologicon Illyricum Katančić naziva iliričkim etimološkim slovníkom izgrađenim prema zakonima filologije na *dialecto Bosnensi*. Čevapović je zapisao opširan naslov Katančićeva *Etimologikona* riječima *U njemu se donose riječi kako domaće tako i strane. porabom prihvaćene, sa svojim etimološkim tumačenjima, potvrđene svjedočanstvom odličnih pisaca našega naroda, s točnim podacima o duljini slogova...*²¹⁶

Etimologikon ilirički sadrži uz rječnik *Indeks Latino-Illyricus* tri rasprave. U *Nekolikim gramatičkim razmatranjima* donosi gramatičke opservacije o glasovima i oblicima promjenjivih vrsta riječi, naglasku, dikciji, stilemima i frazemima iliričkog (hrvatskog) jezika te narječjima i dijalektima. U drugim dvjema raspravama, *Literatura Cyrilla* i *Literatura*

²¹² Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, hrvatski leksikograf i paleograf“, *Croatica* XXIV, 42-44, (1996): 252.

²¹³ Matić, Tomo, „Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik“, *Osječki zbornik*, 2-3, (1948): 171.

²¹⁴ Hamm, Josip, „Etymologicon illyricum“, *Nastavni vjestnik* LI, (1942): 30.

²¹⁵ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 107.

²¹⁶ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 47.

Glagolitica se bavio i grčkim pismom i glagoljicom i njihovim ulogama u religijskom obredu.²¹⁷

Poslije triju rasprava slijedi naslovna strana *Etimologicona Illyricuma*, potom *Lettori Philologo S.(alutem)* (Ljuboslovnom štioću Pozdrav). U proslovnoj raspravi o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima kritički se osvrnuo na hrvatske leksikografe i njihove rječnike koji su prethodili *Pravoslavniku* i *Etimologiconu*. Ujedno je objasnio svoja leksikografska polazišta u pokušaju izgrađivanja etimološkog rječnika i kritičkog mjerila koje primjenjuje i na druge leksikografe. Polazište je zasnovao na tezama: naročito su važne knjige u svakom narodu, jeziku i govoru, gramatika i rječnik napisni na ustrojenom pravopisu; bosansko narječje slavniliričkoga jezika Ilirima isto je što i antičkim Grcima; spomenute važne knjige slavniliričkoga jezika, a bosanskog govora, pisane po shodnim zahtjevima i zakonima filologije, knjigu su koje i on priželjkuje, jer su *razgovitnosti temelj* one učene, visoke književnosti; jedno je što od ovih knjiga očekuješ, a drugo, na što se tužiš. Naposljetku slijedi dvostupačno pisani *Indeks Latino-Illyricus*. Katančić ga je pisao do riječi *subdurus*.²¹⁸

Ne može se reći da su rječnici etimološki, barem ne u današnjem smislu. Katančić ne traži korijen ili semantičku jezgru riječi, nego je vidi cijelu pred sobom, nastojeći utvrditi odakle je izvedena ili posuđena, a njegovo se etimologiziranje redovito svodi na površnost, izvanjske usporedbe i sličnost riječi, i on je u tome tipični predstavnik pučke etimologije.²¹⁹ Etimolozi stoičke škole o postanju i najstarijem izvoru riječi drže se načela suzvučnosti kao određivanja podrijetla riječi. Danas ta napuštena stoička etimologija ima svoj jasan odraz u pučkoj etimologiji i pučkom etimologiziranju.²²⁰

Značajno je za naše tadašnje pisce da sve do Preporoda nisu umijeli izaći iz začaranog kruga naslijeđenih predodžaba o etničkom kontinuitetu naroda na Balkanu od rimskog vremena do danas. Kako bi dokazao svoju omiljenu tezu po kojoj su Hrvati autohtoni u svojim zemljama, a stari Iliri njihovi pretci, pomagao se Katančić vrlo naivnim etimološkim tumačenjima koja su već onda nailazila na otpor upućenijih.²²¹ Pritom je *Etimologicon Illyricum* i *Pravoslavnik* pisao u vrijeme kada je suvremena slavistička znanost bila u povojima. Zato Katančić nigdje

²¹⁷ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 48-50.

²¹⁸ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 110.

²¹⁹ Marijanović, Stanislav, „Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima“, *Dani hvarskog kazališta*, (1995): 107.

²²⁰ Gostl, Igor, „Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost“, *Studia Slavica Hungarica* 40, 1-4, (1995): 286.

²²¹ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), 332-333.

nije tražio korijen ili semantičku jezgru riječi. Njemu je ona uvijek bila cijela pred očima i on ju je cijelu nastojao protumačiti sa svog stajališta i sa stajališta svog doba. Iako je bio tipični predstavnik pučke etimologije njegovi su horizonti bili širi i dublji te su na tom području, naročito uzmemo li u obzir poznavanje turskog jezika, mnogo dalje dopirali od horizonata većine ostalih etimologa.²²²

²²² Hamm, Josip, „Etymologicon illyricum“, *Nastavni vjestnik* LI, (1942): 30.

7. Narodni preporod

Narodni preporodi u pojedinim zemljama Europe odvijali su se u različito vrijeme, započeli su u zadnjim desetljećima 18. stoljeća. Uglavnom se razvijali i okončali tijekom prve polovice 19. stoljeća, a ponegdje u u drugoj polovici 19. stoljeća. Poticani potrebama društvenog razvoja imali su glavnu zadaću sjediniti dijelove vlastitog naroda i stvoriti modernu naciju na temeljima teritorijalne cjelokupnosti, jedinstvenog književnog jezika, emocionalne integracije, uvođenja jedinstvenih propisa i mjera, jednakosti pred zakonom i uopće potrebe omogućavanja što širih građanskih i ljudskih sloboda i prava.

Svaki narodni preporod, pa tako i hrvatski, imao je svoje specifičnosti. Isto tako je svaki narod imao svoju pretpovijest, vrijeme pripreme, pretpočetak. Narodni preporod na hrvatskom prostoru nije iznimka. Težnja da se iz preživjelog postfeudalnog društvenog ustroja prijeđe u suvremenije i demokratskim zasadama obilježeno građansko društvo, nadahnjivana potrebama društvenog napretka, bila je svrsishodno prožeta dvama osnovnim postulatima: postignuće nacionalno-jezične unifikacije i nacionalno-teritorijalne integracije.²²³

S obzirom na to da se Katančić našao u antitezi s neslavenskim elementom bilo je dovoljno da ga Gaj i Ilirci u preporodnom ilirizmu uvrste među svoje kolovođe, a *Danica ilirska* njegove stihove za svoj moto. Sam Gaj, pišući u njoj ogled *Tko su bili stari Iliri*, trudi se dokazati da su *današnji slavjanski žitelji našega trako-ilirskoga poluotoka nesumljivi potomci pradavnih Ilira*.²²⁴ Ipak, ilirski pokret nije pripadao Katančićevu vremenu. Nadahnuća ilirskog pokreta su bila romantička i takav je bio njegov nastup, pa je time zasjenio sve ono na što se nadovezivao jer je to pripadalo drugom vremenu i drukčijem svijetu prosvjetiteljstva i klasicizma, a izraslo je iz zrelog baroka.²²⁵

²²³ Ivo Perić, „Pretpreporodno doba“, u: *Povijest Hrvata: Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 366.

²²⁴ Stanislav Marijanović, *Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 54.

²²⁵ Katičić, Radoslav, „Matija Petar Katančići počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata“, *Forum XXII*, 10-12 (1983): 548.

8. Zaključak

Slavonija krajem 18. stoljeća nije bila dorasla europskom Zapadu. Crkveni redovi su se trudili pružiti neobrazovanom narodu smjernice za bolji život i sami grčevito se držeći za svoje skolastičke vrijednosti i svjetonazore. Kler je kao vezivno tkivo siromašnog naroda djelovao kako je najbolje znao u prilikama i mogućnostima koje je zatekao nakon višestoljetne okupacije sjevernih krajeva Hrvatske pod osmanskim vlasti. Slavonija je bila zakinuta za napredak koji je u međuvremenu bio postignut, bio on gospodarski, politički ili neke druge vrste.

U takvim okolnostima se rodio i sazrijevao mladi Katančić, čovjek koji je bio pandan Ruđeru Boškoviću. Matija Petar Katančić nadrastao je vrijeme i prostor kojima je bio uvjetovan. Uspon mu je omogućio habit te je kao redovnik mogao uživati plodove starih i novih znanstvenih disciplina kojima je i sam polagao temelje i djelovati kao erudit. Obrazovao se u središtima Kapistranske provincije i okružen tadašnjim političkim i društvenim događanjima koje je pratilo narodno buđenje postao svjestan stanja i položaja svojeg naroda unutar koncepta narodne samosvojnosti. Posvetio je svoj život znanstvenom i umjetničkom doprinosu svojem narodu. Ilirskom koncepcijom je posredno mijenjao mišljenje da je hrvatski narod nevažan, malen i izgubljen unutar mnogo snažnijih i razvijenijih europskih naroda. Katančić je ilirsku koncepciju ugradio u dubinsku strukturu svojih znanstvenih napora. Ključ ilirske koncepcije leži u njezinoj snazi da vrati i učvrsti vjerodostojnost obezličenom hrvatskom identitetu.

Na putu su ga pratile dvije muze. Muza pjesništva mu je bila nadahnuće da napiše *Jesenske plodove* i dublje se pozabavi izražajnim mogućnostima materinjeg jezika. Napisavši *Knjižicu o ilirskom pjesništvu* dao je teorijski okvir svojim pjesničkim nastojanjima i podigao estetsku književnu misao. Druga muza ga je pratila u rasvjetljavanju prošlosti tog slavnog iliričkog naroda čija je mu je dobrobit uvijek bila od najveće važnosti. I stoga nije propustio aktivno proučavati stare pisce, uči u polemike s protumišljenicima, vršiti terenska istraživanja i kad je bilo potrebno postaviti temelje novim arheološkim i povijesnim granama. Integritet, intelekt i ustrajnost su odjeknuli u ranim disertacijama, naučnom prvijencu te kasnijim radovima *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum, De Istro eiusque adcolis commentatio, Istri ascolarum geographia vetus*.

Nije se lišio napustiti društveni status i poziciju akademskog profesora da bi ostao uz svoja uvjerenja. I Talija i Klio su u Katančićev život uvele ljude koji su ga poticali i hrabрили u radu.

No i oni koji su ga kočili u radu došli su kao svojevrsan poticaj. Dokaz su jezikoslovno te kulturno-povijesno važni prijevod Biblije i njegovi rječnici *Pravoslovník* i *Etymologicon Illyricum*. Hrvatski narodni preporod se sjetio i prepoznao Katančića, njegove stihove je uvrstio u svoje proglose i pozivao se na njegovu temeljnu koncepciju o ilirstvu. A.V. Tkalčević se čak okušao i u pjevanju prema Katančićevim kvantitativno-metričkim pravilima. Zagrebačka filološka škola nije propustila sjetiti se predilirca Katančića. Ipak, gledajući na Katančićev herkulovski trud i vukovsko-maretićevska osporavanja, bila je to tek malena, ako ne i premalena zahvala čovjeku koji je uložio sav svoj intelektualni genij u napredak jednog naroda.

9. Literatura

1. Bazala, Vladimir. 1978. Pregled hrvatske znanstvene baštine, Zagreb : Matica hrvatska, str. 241-242., 301-310.
2. Bogišić, Rafo. 1974. Povijest hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić, Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974., str. 293-294.
3. Despot, Loretana. 2006. Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska, Osijek : Filozofski fakultet, str. 11-235.
4. Fancev, Franjo. 1938. Engel contra Katančić: Građa za povijest književnosti hrvatske XVIII, 315–316.
5. Frangeš, Ivo. 1987. Povijest hrvatske književnosti, Zagreb–Ljubljana : Nakladni zavod Matice hrvatske–Cankarjeva založba, str. 113-120.
6. Georgević, Jovan. 1968. Katančićev prilog objašnjenju najstarijeg slavenskog pisma, Godišnjak Matice hrvatske, 6, 209-212.
7. Georgijević, Krešimir. 1969. Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb : Matica hrvatska, str. 171.-181.
8. Gortan, Veljko. 1968. Hrvatski latinisti iz Slavonije, Simpozij Doprinos Slavonije Hrvatskoj književnosti, Vinkovci-Zagreb : Skupština općine Vinkovci, 135. str.
9. Gostl, Igor. 1995. Život i djelo Matije Petra Katančića s posebnim obzirom na filološko-leksikografsku djelatnost: Studia Slavica Hungarica 40, 1-4, 259-287.
10. Hamm, Josip. 1942. Etymologicon illyricum: Nastavni vjestnik LI, 12-36.
11. Katičić, Radoslav. 1983. Matija Petar Katančić i počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata: Forum XXII, 10-12, 539-556.
12. Kombol, Mihovil. 1961. Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda, Zagreb : Matica hrvatska, str. 325-374.
13. Kravar, Miroslav. 1978. Prilozi povijesti hrvatske klasičke metrike: Croatica 9, 11–12, 91-116.
14. Marijanović, Stanislav. 2014. Stoljeća hrvatske književnosti: Matija Petar Katančić, Zagreb: Matica Hrvatska, str. 15-54.
15. Marijanović, Stanislav. 1978. Matija Petar Katančić u Osijeku: Croatica 9, 11-12, 7-32.

16. Marijanović, Stanislav. 1995. Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima: Dani hvarskog kazališta, 103-120.
17. Marijanović, Stanislav. 1996. Matija Petar Katančić, hrvatski leksikograf i paleograf: Croatica XXIV, 42-44, 249-269.
18. Matić, Tomo. 1929. Matija Petar Katančić, profesor u osječkoj gimnaziji: Nastavni vjestnik XXXVII, 19-28.
19. Matić, Tomo. 1948. Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik: Osječki zbornik, 2-3, Osijek, 163-173.
20. Matić, Tomo. 1940. Stari pisci hrvatski: Život i rad Matije Petra, Zagreb : HAZU, str. 59-90.
21. Medved, Ivan. 1942. Iz Katančićeva dopisivanja: Osječki zbornik I, Osijek, 25-29.
22. Medved, Ivan. 1928. Prvi dio Katančićeve autobiografije: Nastavni vjestnik XXXVI, 43-49.
23. Pelz, Stjepan. 1917. Osobni susretaj Reljkovića s Katančićem: Nastavni vjesnik, Zagreb, 564-568.
24. Petravić, Ante. 1938. Matija Petar Katančić (1750-1825): Hrvatsko kolo XVIII, Zagreb, 162-170.
25. Pinterović, Danica. 1968. O Katančićevu naučnom prvijencu: Arheološki vestnik, 19, 393-401.
26. Pinterović, Danica. 1969. O stalnoj prisutnosti Katančića u našem radu: Zbornik slavonskih muzeja, Županja, 25-33.
27. Prosperov Novak, Slobodan. 2003. Povijest hrvatske književnosti, Zagreb : Golden Marketing, str. 163-166.
28. Skupina autora. 2005. Povijest Hrvata: Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata, Zagreb: Školska knjiga, str. 366-379.
29. Sršan, Stjepan. 1990. Djela Matije Petra Katančića: Odjeci prošlosti, Valpovo: Društvo prijatelja starina, 5-23.
30. Sršan, Stjepan. 1986. Ilirstvo Matije Petra Katančića: Revija XXVI, 2, 5-11.
31. Sršan, Stjepan. 1996. Život i djela Matije Petra Katančića: Znanstveni spomen-skup o Katančiću, Budimpešta, str. 39-55.
32. Vince, Zlatko. 1975. Književni jezik Matije Petra Katančića, posebno u prijevodu Svetoga pisma: Zbornik Zagrebačke slavističke škole, 3, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 87-99.

33. Vodnik, Branko. 1913. Povijest hrvatske književnosti, Zagreb : Matica hrvatska, str. 342.
34. Vodnik, Branko. 1907. Slavonska književnost u XVIII. vijeku, Zagreb : Naklada knjižare M. Breyera, str. 3-8, 92-93.
35. Vratović, Vladimir. 1977. Katančićev Carmen bucolicum: Umjetnost riječi XXI, 7-8, 217-219.

10. Životopis

Sanja Baruškin rođena je 12. srpnja 1990. godine u Koprivnici. U razdoblju od 2005. i 2009. godine je završila opću gimnaziju u Gimnaziji Dr. Ivana Kranjčeva Đurđevac. Iste godine upisala je preddiplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku te završila preddiplomski studij 2012. godine. Diplomski je studij upisala 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Za vrijeme drugog semestra diplomskog studija sudjelovala je u Erasmus razmjeni studenata na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani.

